

Kieli-ideologiat viittomakielen lautakunnan pöytäkirjoissa vuosina 2004-2014

Nelli Keski-Levijoki

Maisterintutkielma

Sosiaalityön maisteriohjelma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen

tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2019

TIIVISTELMÄ

KIELI-IDEOLOGIAT VIITTOMAKIELEN LAUTAKUNNAN PÖYTÄKIRJOISSA VUOSINA 2004-2014

Nelli Keski-Levijoki

Sosiaalityön maisteriohjelma

Maisterintutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Marjo Kuronen

Syksy 2019

Sivumäärä: 58 sivua

Tässä Pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan viittomakielisyyteen liittyviä diskursseja, ja selvitan minkälaisia kieli-ideoologioita niiden taustalla vaikuttaa. Aineisto koostuu 30 viittomakielen lautakunnan pöytäkirjoista vuosilta 2004–2014. Viittomakielen lautakunta antaa suomalaisen viittomakielen käyttöä koskevia periaatteellisia tai yleisluontoisia suosituksia, mutta kokouksissa keskustellaan myös suomalaisen viittomakielen ja sen käyttäjien asemasta. Viittomakielisten yhteiskunnallinen asema on parantunut lainsäädännön tasolla, mutta viittomakielinen yhteisö kohtaa vähemmistöasemasta johtuvia haasteita edelleen.

Tutkimuksen tieteenfilosofinen suuntaus nojaa sosiaaliseen konstruktionismiin, jossa todellisuus ymmärretään rakentuvan kielellisessä ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Näin ollen pöytäkirjoissa käydyt keskustelut muodostavat ja ilmentävät tietynlaista kuvaa todellisuudesta.

Varsinaisen teoriataustan muodostavat diskurssin- ja kieli-ideoologioiden tutkimus. Diskurssintutkimus toimii myös aineiston analyysimenetelmänä yhdessä teemoittelun ja kielellisen analyysin kanssa.

Analyysissä aineiston pohjalta muodostui neljä diskurssia, jotka ovat autenttisuus-, oikeus-, ongelma- ja uhkadiskurssit. Diskursseissa vaikuttivat erilaiset kieli-ideologiat kuten autenttisuuteen liittyvät kieli-ideologiat, kielellinen purismi ja monolingvistinen kieli-ideologia. Aineiston valossa viittomakieli nähdään toisaalta suojelua tarvitsevana vähemmistökielenä. Toisaalta taas kieleen liittyvä päätäntävalta halutaan pitää äidinkielisillä kielenkäyttäjillä, esimerkiksi kielenkäytön arvottamisen keinoin.

Tutkimuksen tulokset tukevat aikaisempia viittomakielisten asemaan ja siihen liittyviin asenteisiin koskevia tutkimustuloksia. Tämä ilmenee esimerkiksi siitä, että lainsäädäntö ei yksinään riitä viittomakielisten kielellisen tasa-arvon toteutumiseen, vaan kieli-ideologiset esteet tulee tunnistaa ja purkaa, jotta tasa-arvo saavutetaan laissa tarkoitetulla tavalla.

Avainsanat: diskurssit, kieli-ideologiat, kuurot, viittomakieliset

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	2
2 VIITTOMAKIELISTEN ASEMA JA SEN MUUTOS YHTEISKUNNALLISENA KYSYMYKSENÄ	5
2.1 Viittomakieliset kielellis-kulttuurisena vähemmistönä yhteiskunnassa	5
2.2 Kuurojen opetuksen historiaa	10
2.3 Kuurot vammaisina	13
3 KIELI-IDEOLOGIA TUTKIMUKSEN KOHTEENA	18
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	26
4.1 Viittomakielen lautakunnan pöytäkirjat aineistona	26
4.2 Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä	29
5 DISKURSSIT VIITTOMAKIELEN LAUTAKUNNAN PÖYTÄKIRJOISSA	33
5.1 Aineistosta löytyneet viittomakieliset diskurssit	33
5.2 Autenttisuuskurssi	36
5.3 Oikeuskurssi	41
5.4 Ongelmadiskurssi	46
5.5 Uhkadiskurssi	49
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	52
LÄHTEET	55

1 JOHDANTO

Asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään laajan skaalan eri taustoista ja kulttuureista tulevia ihmisiä. Käsillä olevan tutkimuksen tavoitteena on täydentää viittomakielisten parissa tai heitä työssään kohtaavien sosiaalityöntekijöiden käsitystä ja ymmärrystä asiakkaistaan. Kieli-ideologinen tutkimus tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman, koska tutkimus tekee näkyväksi sen, mikä on viittomakieliselle yhteisölle tärkeää: miten se näkee ja määrittelee itsensä sekä suhteensa muuhun ympäröivään yhteisöön ja valtaväestöön. Taustani ennen pääaineen vaihtamista sosiaalityöhön on kielitieteessä, suomalaisen viittomakielen oppiaineessa, minkä vuoksi olen halunnut yhdistää näitä tutkimuksen aloja.

Viittomakielisten yhteiskunnallinen asema on yleisellä tasolla kohentunut paljon Suomessa. Viittomakielisiä korkeakoulutettuja on yhä enemmän, ja esimerkiksi Tukholman yliopistoon valittiin vuonna 2019 Pohjoismaiden ensimmäinen kuuro professori, syntyjään suomalainen Johanna Mesch. Lisäksi viittomakielinen rap-artisti Signmark on lisännyt valtaväestön tietoutta viittomakielestä erityisesti median kautta. Kansainvälisellä tasolla tunnustusta on saatu, kun kuuro järjestöneuvos Liisa Kauppinen sai vuonna 2013 ensimmäisenä suomalaisena YK:n ihmisoikeuspalkinnon. Lainsäädännön tasolla taas uusin viittomakieleen liittyvä lisäys on vuonna 2015 voimaan astunut viittomakielilaki (359/2015).

Positiivisista kehitysaskelista huolimatta viittomakielinen yhteisö kohtaa edelleen haasteita. Esimerkiksi vaikka viittomakielilakia on kiiteltu, niin sitä on samaan aikaan kritisoitu sen vuoksi, ettei se velvoita viranomaisia toimenpiteisiin. Kielellisten oikeuksien toteutuminen ei siis toteudu arjessa viittomakielilain suositusten mukaisesti. Toinen, jo ikuisiksi kiistanalaiseksi aiheeksi muodostunut kysymys on se, onko sisäkorvaistutteen saaneille kuulovammaisille lapsille tarpeellista opettaa viittomakieltä. Sisäkorvaistutteella tarkoitetaan kuulolaitetta, joka asennetaan sisäkorvaan stimuloimaan kuulohermoja sähköisesti. Se mahdollistaa tehokkaammin puhutun kielen omaksumisen kuulokojeeseen verrattuna. (Rainò 2012: 3.) Puheet ja asenteet viittomakielen tarpeettomuudesta koetaan uhkaavaksi niin kuulovammaisen lapsen identiteetin rakentumisen kuin kielen säilymisenkin kannalta (Tapio & Takkinen 2012: 285).

Kun yhteisöt muuttuvat, tulee keskusteluun myös yhteisössä yhteisesti jaetut arvot. Esimerkiksi sisäkorvaistutteen saanut on saattanut oppia viittomakieltä myöhemmällä iällä, jolloin viittomakielikieli on hänelle ensi- tai äidinkielen sijaan toinen kieli. Eri kielitaustaisten kuurojen määrä myös kasvanut kuurojen maahanmuuttajien myötä. Identiteettien moninaistuessa viittomakielinen yhteisö on yhä heterogeenisempää, mutta näkyykö tämä viittomakieltä ja viittomakielistä yhteisöä koskevissa institutionaalisissa teksteissä? Karjalaisen (2015: 15) mukaan kieli-ideologioiden kautta voidaan tarkastella yhteisön valtasuhteita selvittäviä näkemyksiä ja käsityksiä kielestä.

Tutkimukseni aineistona on viittomakielen lautakunnan pöytäkirjoista koostuvat valmiit dokumentit. Viittomakielen lautakunta toimii Kotimaisten kielten keskuksen alaisuudessa, ja jonka jäsenistö koostuu kolmen vuoden välein vaihtuvista viittomakieli -alan asiantuntijoista. Viittomakielen lautakunta kokoontuu muutaman kerran vuodessa ja käsiteltävät aiheet liittyvät niin kieleen kuin yhteisöä koskeviin ajankohtaisiin asioihin. Lisäksi kuka tahansa kielenkäyttäjä voi esittää lautakunnalle kysymyksiä. Juuri ajankohtaisuutensa ja yhteisön kanssa vuorovaikutteisen toimintansa vuoksi pöytäkirjat ovat aineistona relevantteja tutkimuksen kannalta.

Tämän tutkimuksen teoreettinen viitekehys nojautuu sosiaaliseen konstruktionismiin, jossa korostetaan kielen merkitystä sosiaalisen todellisuuden hahmottamisessa (Jokinen 2016: 252–253). Pöytäkirjat tulevat tuottaneeksi teksteillään merkityksiä viittomakielestä ja sen käyttäjistä. Nämä merkitykset voivat joko vahvistaa ja ylläpitää olemassa olevia käsityksiä viittomakielestä tai uusintaa niitä. Aineistona pöytäkirjat edustavat institutionaalista tekstiä, jossa sekoittuvat ja kohtaavat eri diskurssit. (Heikkinen 2000:110). Tämän viitekehysten läpi tarkastelen aineiston kielenkäyttöä diskurssianalyttisin tutkimusmenetelmin. Tutkielmani sisältää kaksi tutkimuskysymystä:

1. Mitä viittomakielisyyteen liittyviä diskursseja viittomakielen lautakunnan pöytäkirjoista löytyy?
2. Miten diskurssit ovat kieli-ideologisesti motivoituneita?

Tutkielmani koostuu kuudesta pääluvusta. Seuraavaksi esittelen tutkimuksen teoreettista taustaa luvuissa 2 ja 3, joista edellinen käsittelee viittomakielisten yhteiskunnallista asemaa ja

jälkimmäinen kieli-ideologiaa. Luvussa 4 kuvailen aineistoani ja käytettyä tutkimusmenetelmää. Viides luku muodostuu tutkimustuloksista ja viimeisessä luvussa 6 pohdin tutkimuksen tuloksia ja arvioin tutkimusta lyhyesti.

2 VIITTOMAKIELISTEN ASEMA JA SEN MUUTOS YHTEISKUNNALLISENA KYSYMYKSENÄ

2.1 Viittomakieliset kielellis-kulttuurisena vähemmistönä yhteiskunnassa

Viittomakielisten yhteisön on katsottu syntyneen Suomessa ensimmäisen kuurojen koulun perustamisesta lähtien 1800-luvun puolivälissä (Jokinen 2000: 79). Kuuroihin ja viittomakieltä käyttäviin voidaan viitata erilaisin käsittein, kuten kuuro ja viittomakielinen. Tässä tutkielmassa käytän molempia käsitteitä, mutta niillä viitataan hieman eri asioihin. Kuurolla tarkoitan kuulovammaista henkilöä, joka ei kuule eli joka on audiologisesti kuuro. Viittomakielisellä tarkoitan Jokisen (2000: 79) määritelmää mukaillen kuuroa, kuulevaa tai huonokuuloista henkilöä, jonka äidinkieli tai ensikieli on suomalainen viittomakieli.

Viittomakielisten tarkkaa määrää Suomessa on hankala arvioida, mutta viittomakielisten etujärjestö Kuurojen Liitto arvioi kuuroja tai huonokuuloisia suomalaisen viittomakielen käyttäjiä olevan noin 4000-5000 ja kuulevia suomalaisen viittomakielen käyttäjiä arviolta 6000-9000 (SVKPO 2010: 15). Kuurojen yhteisö on heterogeeninen kuten mikä tahansa muukin ryhmä. Yhteisön jäsenenä on yksilöitä vauvasta vanhuksiin ja he voivat olla kuuroja, kuulevia tai huonokuuloisia. Viittomakielisiä työskentelee eri aloilla: hoivapalveluissa, tietotekniikan parissa, metallialalla sekä opetus- ja tutkimustöissä. He voivat kuulua myös muihin vähemmistöihin kuten suomenruotsalaisiin, maahanmuuttajiin, uskonnollisiin tai seksuaalisiin vähemmistöihin. Yhteisössä on niin hyvin menestyviä kuin syrjäytyneitäkin. Lisäksi suomenruotsalaisen viittomakielen käyttäjiä arvioidaan olevan noin 300 ja maahanmuuttajakuuroja on noin 120 kahdestakymmenestä eri maasta (SVKPO 2010: 9, 21)

Edellisessä kappaleessa käsiteltiin käsitteitä viittomakielinen yhteisö ja kuurojen yhteisö rinnakkain. Tämä johtuu siitä, että kielitietoisuus voimistui 1980-luvulla, jolloin kuurojen yhteisöä alettiin vähitellen kutsua myös viittomakieliseksi yhteisöksi. Viittomakieliset määrittelevät itsensä kieli- ja kulttuurivähemmistöksi, koska yhteisö rakentuu pitkälti kielen,

kulttuurin ja identiteetin varaan. Yhteisön jäseniä yhdistää ennen kaikkea yhteiset kokemukset, historia ja elämäntapa (SVKPO 2010: 9). Yhteisistä kokemuksista Luukkainen (2008: 200–201) mainitsee esimerkkinä kuulevien asenteet ja ennakkoluulot kuuroja kohtaan. Kuuroilla on tavallisesti huonoja kokemuksia terveys- ja sosiaalipalvelujen käyttäjinä, koska stereotyyppiset käsitykset kuuroista vaikuttavat myös viittomakielisille suunnattuihin palveluihin. Esimerkiksi kuuro asiakas saatetaan jättää sivuun, kun puhutellaan ja kohdataan tulkki asiakkaan sijasta palvelutilanteessa. Ei siis aina ymmärretä tulkin roolia kielenkääntäjänä vaan tulkin ajatellaan olevan kuuron avustaja. (Nikula 2015: 45, Luukkainen 2008: 201.)

Kieli- ja kulttuurivähemmistöjen lisäksi vähemmistöillä voidaan tarkoittaa uskonnollisia, etnisiä tai kansallisia vähemmistöjä. Tässä luvussa pääpaino on käsillä olevan tutkielman aiheen vuoksi kielellisissä vähemmistöissä. Kielellisiä vähemmistöjä on melkein kaikissa maailman valtioissa (Allardt & Starck 1981: 9). Yhteiskunnan rakenteen perusaineisiin voidaan katsoa lukeutuvan yhteiskuntaluokan, asuinpaikan, uskonnon ja sukupuolen lisäksi myös kielelliset ryhmitykset (emt. 1981: 9).

Vähemmistöjen asema yhteiskunnassa on usein asetettu erilaisin oikeuksin, joita tarvitaan vähemmistökielten ja -kulttuurien suojelemiseksi häviämislähtöisesti. Suomen lainsäädännössä perustuslain kohta 17§ (PL 731/1999) muodostaa tärkeän perustan vähemmistöoikeuksille. Kyseisessä laissa turvataan vähemmistöjen oikeutta ”ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan”. Erityiskohtelut ovat kuitenkin yleisempiä kuin erityisoikeudet, vaikka Suomessa ruotsinkielisillä ja saamelaisella alkuperäiskansalla on erityinen oikeusasemansa historiallisen perustan vuoksi. Erityiskohtelut eroavat erityisoikeuksista siinä, että erityiskohtelut ovat yleensä tarkoitettu väliaikaiseksi auttamaan vähemmistö tasa-arvoiseksi niin muiden ryhmien kuin enemmistönkin kanssa. Lainsäädännön lisäksi vähemmistöoikeudet perustuvat kansainväliseen oikeuteen ja kansainväliseen ihmisoikeusnormistoon. (Daher, Hannikainen & Heikinheimo 2012: 4–6, 18.)

Edellä mainittujen erityisoikeuksien ja -kohtelujen tavoitteena on saavuttaa todellinen tasa-arvo erityistoimenpiteiden avulla. Kielelliset vähemmistöt tarvitsevat valtiovallan tukitoimia enemmän verrattuna esimerkiksi uskonnollisiin vähemmistöihin, joille yleensä riittää uskonnonvapauden kunnioittaminen ja oman uskon harjoittaminen. Nämä valtiovallan tukitoimet kielellisille vähemmistöille koskevat yleensä oman kielen opetukseen liittyviä

asioita ja käyttöoikeutta julkisessa elämässä. Vähemmistökielen opetuksella pyritään muun muassa kansalaisten yhdenvertaisuuteen. (Daher, Hannikainen & Heikinheimo 2012: 18-19.)

Erityisesti Tove Skutnabb-Kangas (1988) puolustaa vähemmistökielisten lasten oikeutta oman äidinkielen opetukseen ja opetukseen omalla äidinkielellä. Mikäli lapsen äidinkielen kehitystä ei tueta tarpeeksi institutionaalisissa olosuhteissa, esimerkiksi koulussa, seurauksena saattaa olla stressi. Stressi johtuu siitä, kun lapsi joutuu koulussa työstämään kielellistä tarjontaa vieraalla kielellä. Koulussa lapsi oppii myös vuorovaikutustaitoja, mutta stressikynnys ylittyy vähemmistölapsella myös vuorovaikutustilanteissa, kun lapsi joutuu sanoman sisällön sijasta miettimään sanomansa muotoa. Epäsuotuisalla olosuhteella voi olla seurausta lapsen itseluottamukseen ja muuhun käyttäytymiseen (Skutnabb-Kangas 1988: 105-108). Kuurojen yhteisön näkökulmasta myös Jokinen (2000: 96) nostaa esille kommunikaatio-ongelmat, koska viittomakieli on valtaosalle väestöstä vieras. Kommunikaatio-ongelmia esiintyy elämän eri osa-alueilla palvelujen ja tiedon saannista aina päiväkoteihin, kouluihin, työelämään ja harrastuksiin. Ongelmilla on vaikutuksensa myös identiteetin ja itsetunnon säilyttämiseen (Jokinen 2000: 96).

Vähemmistöasemaan liittyviä sosiaalisia ongelmia käsittelevät myös Allardt ja Starck (1981: 10), joiden mukaan nämä ongelmat syntyvät muun muassa siitä, kun väestöryhmän jäsenet eivät uskalla julkisuudessa puhua omaa kieltään tai kun eivät saa elintärkeitä palveluja itselleen ymmärrettävällä kielellä. Tutkijat (emt. 1981, 10) ovat tutkimuksissaan selvittäneet, että elämän- ja kuoleman läheisessä asioissa myös kielitaitoiset kaipaavat ja tarvitsevat palvelua omalla kielellään.

Myös kuurot ovat kohdanneet edellä esitetyn Allardtin ja Starckin (1981) havaintojen mukaisia ongelmia vähemmistön asemasta yhteiskunnassa. Jokisen (2000: 95) mukaan kuurojen tilanne muistuttaa paljon muiden kielellisten vähemmistöjen asemaa, ja kuuroja onkin verrattu esimerkiksi saamelaisiin ja romaneihin. Yhteisiä piirteitä ovat muun muassa oma kieli ja kulttuuri, kaksikielisyys, kokemukset syrjinnästä koulutuksessa ja työelämässä sekä enemmistön negatiivisten asenteiden omaksuminen omaa kieltä ja kulttuuriaan kohtaan. Jälkimmäinen ilmeni menneinä vuosikymmeninä kuurojen yhteisössä muun muassa siinä, että viittomakieltä hävettiin käyttäjä julkisilla paikoilla ja kuulevia pidettiin itseään parempina ihmisinä (Jokinen 2000: 95–96).

Koulutuksen lisäksi viittomakielen asemaa on vahvistettu kielipoliittisin keinoin. Nuolijärvi (2017: 600) toteaa sanakirjatyöllä olleen Suomessa ja myös muualla merkittävä osa viittomakielisten palvelujen parantamisessa ja viittomakielen näkyväksi tekemisessä. Ensimmäiset viittomakielen sanakirjat tehtiin 1900-luvun alussa, jotta puhemetodia käyttävän koulun käynyt kuuro saisi apua kommunikoidessaan toisen viittomakieltä käyttävän kuuron kanssa. Jantusen (2003: 44) mukaan ensimmäisen suomalaista viittomakieltä kuvaavan sanakirjan myötä Suomen voidaan katsoa olleen yksi johtavimmista kärkimaista viittomakielen tutkimuksessa maailmassa. Samalla varhaisimmat sanakirjat mahdollistavat suomalaisen viittomakielen viittomissa tapahtuneiden historiallisten muutosten tutkimisen.

Viittomakielen kieltämisen jälkeen 1960–70 luvulla ilmestyi pari viittomakielen sanakirjaa, jotka tosin toimitettiin kuulevia viittomakielen oppijoita varten. Vuonna 1998 julkaistiin perussanakirja, joka poikkesi edellisistä siinä, että hakukielenä on suomen kielen sijaan suomalainen viittomakieli. (Alanne 2013: 28–30.) Tällä hetkellä erilaisia sanakirjoja on saatavilla verkossa muun muassa Suomen viittomakielten verkkosanakirja Suvi:n (<http://suvi.viittomat.net/index.php>) ja SignWikin (<https://finsl.signwiki.org/index.php/Etusivu>) kautta. SignWiki-kansalaissanakirjaan kuka tahansa voi lähettää viittomia. Edellä mainittujen lisäksi voidaan nostaa esiin myös leksikkotietokantana toimiva Suomen Signbank (<https://signbank.csc.fi>).

Myös tieteen tekemisellä on olennainen rooli viittomakielisten yhteiskunnallisen aseman parantamisessa. Suomalaisesta viittomakielestä on tehty tutkimusta reilut 30 vuotta, jonka aikana on analysoitu kielen rakenteen lisäksi muun muassa viittomakielisten kielellisiä oikeuksia ja viittomakielten elinmahdollisuuksia eri ympäristöissä (Nuolijärvi 2017: 600). Yliopistotasolla suomalaisen viittomakielen opetustyö alkoi vuonna 1992 ja viittomakielinen luokanopettajakoulutus alkoi vuonna 1998 Jyväskylän yliopistossa. Jyväskylän yliopistolle on myönnetty opetus- ja kulttuuriministeriön toimesta valtakunnallinen erityistehtävä viittomakielen opetus- ja tutkimustyötä varten. Viittomakielen keskus aloitti toimintansa humanistisen tiedekunnan kielten laitoksella vuonna 2010, ja vuotta myöhemmin vakinaistettiin viittomakielen professuuri. Keskuksen olennainen tehtävä on toteuttaa, kehittää ja koordinoita yhteistyössä muiden alan toimijoiden kanssa ylintä viittomakieltä koskevaa tutkimusta ja koulutusta. (Alanne 2013: 30.)

Suomen lainsäädännössä viittomakieliset kuvattiin ensi kertaa kieli- ja kulttuuriryhmänä vuonna 1995, kun suomalainen viittomakieli sai oikeudellisen aseman perustuslaissa (17 § 3. mom). Viittomakieliselle yhteisölle laki tarkoitti askelta kohti kielellisen tasa-arvon saavuttamista, ja sillä oli myös tärkeä periaatteellinen merkityksensä. Perustuslaissa julkista valtaa velvoitetaan turvaamaan viittomakielisille mahdollisuuden käyttää kieltään ja kehittää kulttuuriaan. Lappi (2000: 71–73) huomauttaa, että tästä huolimatta käytännön tasolla lain vaikutukset yhteiskunnan eri toimintoihin ovat toistaiseksi jääneet vaatimattomiksi monien tulkintamahdollisuuksien vuoksi.

Uusi viittomakielilaki astui voimaan vuonna 2015 (359/2015, 4§). Lain valmistelua edelsi vuoden 2010 Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma, jonka yhtenä tavoitteena on saada lainsäädännön kautta viittomakielisille yhdenvertaiset kielelliset oikeudet (SVKPO 2010: 11). Viittomakielilaki on suppea yleislaki tarkoituksenaan edistää viittomakieltä käyttävien mahdollisuutta käyttää ja saada tietoa omalla kielellä, sekä parantaa viranomaisten tietoisuutta niin viittomakielistä kuin sen käyttäjistä kieli- ja kulttuuriryhmänä. Oikeusministeriö on asettanut lisäksi viittomakielen yhteistyöryhmän, jonka tehtävänä on seurata viittomakielilain toteutumista ja vaikutuksia. (<https://www.kuurojenliitto.fi/fi/artikkelit/viittomakielilaki-astui-voimaan>, viitattu 11.9.2019).

Suomen viittomakielten kielipoliittisessa ohjelmassa tuodaan esiin myös omakielisten palveluiden saannin merkitys erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluissa. Esimerkiksi mielenterveys-, päihde- ja vanhuspalvelut ovat sellaisia, joissa korostuu henkilökohtaisuuden ja tunneulottuvuuden aspektit. Tämän vuoksi yhteinen kieli ja suora viittomakielinen kommunikaatio ammattilaisen ja asiakkaan välillä on palvelun tuloksellisuuden kannalta merkittävä seikka. (SVKPO 2010: 51–52.) Selvittäessään kuurojen kokemuksia viittomakielisestä palveluohjauksesta Astrén (2017: 35) havaitsi omakielisen kommunikaation ja vuorovaikutuksen nousevan tärkeimmäksi merkitykseksi asiakkaiden kokemuksista. Tulkkauspalvelu ei siis aina riitä johtuen esimerkiksi tulkin roolin rajoitteista (tulkki toimii vain kielenkääntäjänä, ei opastajana tai avustajana), asiakkaan omista rajoitteista (tarvitsee tulkkauksen lisäksi tukea ja ohjausta vaativissa viranomaisasioinnissa) tai tulkkien vaihtuvuudesta (tulkin vaihtuminen koetaan ongelmaksi pitkien ja useampia viranomaiskäyntejä vaativien asioiden hoidossa) (Astrén 2017: 47–51).

Viittomakielisten aseman turvaamisen kannalta merkittävä edistys on myös YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksella, jonka Suomi ratifioi vuonna 2016. Sopimuksessa viittomakielet tunnustetaan ensimmäistä kertaa kansainvälisellä tasolla yhdenvertaisiksi puhuttujen kielten kanssa. Kielen lisäksi valtioita velvoitetaan tunnustamaan kuurojen yhteisö, kulttuuri ja identiteetti. Kyseisen YK:n vammaissopimuksen artikkelit 3, 9, 21, 24 ja 30 ovat viittomakielisten kannalta keskeisimmät, koska viittomakieliset mainitaan niissä erikseen, ja kielellisten oikeuksien toteutuminen muodostaa tärkeän pohjan myös muiden ihmisoikeuksien toteutumiselle. (Kuurot YK:n vammaissopimuksessa -opas 2018: 3.) Tarvainen ja Väisänen (2017: 67, 71) pitävät tärkeänä YK:n roolia sosiaalityön vammaispoliittisten kehysten muodostumisessa, sillä kansainvälisten poliittisten suuntaviivojen ohjelmalliset tavoitteet ja arjen hyvinvointityö yhdistyvät vammaissosiaalityössä. Vammaispolitiikalla ja sosiaalityöllä on yhtenevät tavoitteet muun muassa ihmisoikeuksien ja oikeudenmukaisuuden edistämiseksi.

2.2 Kuurojen opetuksen historiaa

Koulutus on perinteisesti yksi keino, jonka avulla vähemmistön asemaa voidaan parantaa. Suomen valtion pyrkimys parantaa vähemmistöjen asemaa tulee esiin esimerkiksi Suomen koulutuspolitiikan uusiutumisen yhteydessä laaditussa koulutuspoliittisessa selonteossa vuonna 1990. Eduskunnan sivistysvaliokunta laati selonteosta lausunnon, jossa on kuurojen yhteisön kannalta täsmällisempi linjaus: ”– – kieli- ja kulttuurivähemmistöihin luetaan maassamme saamelaiset, romanit, – – sekä myös viittomakieltä tarvitsevat kuulovammaiset”. (Salmi & Laakso 2005: 362). Viittomakielisillä kuuroilla onkin nykyään useimmissa tapauksissa hyvän suomen kielen taidon lisäksi laajat mahdollisuudet koulutukseen. Sen sijaan työllistyminen koulutusta vastaavaan työhön on edelleen vaikeaa, minkä syyksi koetaan työelämässä vallitsevat ennakkoluulot. (Luukkainen 2008: 201.)

Salmi (2008: 13) jakaa Suomen kuurojenopetuksen historian kolmeen merkittävään aikakauteen: niin kutsuttuun kulta-aikaan 1840-luvulta 1890-luvulle, oralismin ”pimeään” aikakauteen 1890-luvulta 1970-luvulle sekä ajanjaksoon 1960-luvulta 1980-luvulle, jolloin oralistinen aika päättyi ja viittomakieli teki paluutaan kuurojen opetukseen. Oralismilla

voidaan tarkoittaa joko kuurojen opetuksessa kehittyntä, puheen merkitystä korostavaa aatesuuntaa tai laajemmin aatehistoriallisena ilmiönä, jonka kuuroutta koskevan käsityksen mukaan viittomakielen merkitystä kuurojen elämässä ei tunnusteta (Tapio & Takkinen 2012: 284, Salmi & Laakso 2005: 28).

Tiettävästi ensimmäinen kuurojen opettaja Suomessa ja Pohjoismaissa oli muun muassa lääketiedettä ja fysiologiaa opiskellut Abraham Argillander (1722-1800). Ensimmäiset opetuskokeilunsa hän teki 1750-luvun paikkeilla. Opetuksessaan hän sovelsi saksalaista metodia, jossa korostuu puheopetuksen merkitys tavoitteena opettaa kuurot puhumaan. (Salmi & Laakso 2005: 32–34.) Metodia kutsutaan saksalaiseksi sen vuoksi, että sveitsiläinen kuurojenopettaja Johann Konrad Amman (1669–1724) vaikutti Saksassa, ja hänen johdolla puheopetusmenetelmästä tuli hallitseva metodi kuurojenopetuksessa Saksassa leviten myöhemmin myös muualle Eurooppaan. Hän suosi puheen opettamista, koska katsoi puheen olevan Jumalan lahja ja ainoa keino ilmaista ajatuksia. (Salmi & Laakso 2005: 25, 27.)

Kuitenkin Suomen kuurojen yhteisössä kuurojen opetuksen katsotaan alkaneen vuonna 1846, kun itsekin kuuro Carl Oscar Malm (1826–1863) perusti yksityisen kuurojenkoulun Porvooseen (Wallvik 2001: 98). Tällöin opetusmenetelmänä oli niin kutsuttu ranskalainen metodi, jossa käytettiin viittomakieltä puhemenetelmän sijaan. Menetelmää kutsutaan ranskalaiseksi, koska ranskalainen pappi ja juristi abbé Charles Michel l'Épée (1712–1789) perusti 1760-luvulla kuurojenkoulun Pariisiin. Hän käytti lähtökohtaisesti viittomakieltä kommunikoidessaan oppilaidensa kanssa. (Salmi & Laakso 2005: 26–27). Valtiollinen kuuromykkäinkoulu avattiin vuonna 1859 Turkuun, jonne Malm myös muutti monen oppilaan seurattessa häntä Porvoon kuurojenkoulusta. Suomen valtio perusti 1860-luvulla lisää kuurojenkouluja: Pietarsaareen, Kuopioon ja Porvooseen (Salmi & Laakso 2005: 49, 150).

Kuurojen opetuksessa ei oltu päästy menetelmien välillä yksimielisyyteen. Vuonna 1877 kouluylhallitus kutsui kuurojenkoulujen johtajat keskustelemaan kuurojenopetuksen suuntauksesta, ja kokouksessa päätettiin suosittaa puhemenetelmään siirtymistä kuurojenopetuksessa Suomessa (Salmi & Laakso 2005: 154–158). Tällä oli merkittävä seuraus muun muassa siihen, etteivät kuurojen koulut palkanneet enää kuuroja opettajia. Salmi ja Laakso (2005: 154–158) huomauttavat, että vuonna 1880 järjestettyä Milanon kuurojenopettajien kansainvälistä kongressia on pidetty käännekohtana kuurojenopetuksessa ja symbolina oralismin voitossa.

Syitä sille, miksi puhemenetelmä sai kannatusta syrjäyttäen samalla viittomakielen aseman kuurojenopetuksessa 1800-luvun lopulla, on useita. Yhtenä syynä voidaan pitää lääketieteen kehittymistä. Lääketieteellisten kokeilujen kautta havaittiin kuurouden olevan parantamista ja hoitoa vaativa vamma. Näin lääketieteellisestä ajattelutavasta tuli merkittävä osa kuurojen opetusta. Opettamisesta tuli osa lääketieteellistä hoitoa tavoitteena kuurojen muuttaminen kuuleviksi puhetaitoa opettamalla (Branson & Miller 2002: 145). Myös myöhemmin 1950-luvun lopulla lääketiede sai jälleen yhä enemmän vaikutusvaltaa kuurojenopetuksessa teknologian ja diagnostiikan kehittymisen myötä. Opetuksessa alettiin painottaa puhumisen lisäksi kuulemista käyttäen apuvälineitä kuten kuulokkeita, mikrofoneja ja ryhmäkuuntelulaitteita. (Salmi & Laakso 2005: 181.)

Samoihin aikoihin 1800-luvun lopulla myös nationalismi eli kansallisuusaate teki tuloaan. Aikakaudelle tyypillistä oli ”yksi kansa, yksi kieli” -ajattelutapa, mikä rantautui Suomeen fennomaanisena liikkeenä. Koska suomalaisuutta korostettiin suomenkielisyydellä, herätti se keskustelua niin ruotsin kuin myös viittomakielen asemasta, ja vaikutti viittomakielen asemaan heikentävästi. (Salmi & Laakso 2005: 146–148). On myös esitetty, että behaviorismi vahvisti osaltaan 1900-luvun alussa puhemenetelmän käyttöä. Wallvikin (2001: 158–159) mukaan puhemenetelmään oltiin tyytymättömiä, mutta toisaalta muitakaan vaihtoehtoja tieteellisesti todistettua tapaa oppia kieltä ei nähty olevan. Lisäksi kuurojen asemaa heikensi maailmalla vallinnut ja Suomessakin 1930-luvun jälkeen vaikuttanut rotuhygieninen ajattelu. Kyseisen ajattelutavan seurauksena kuuroilta kiellettiin menemästä keskenään naimisiin kuurojen jälkeläisten saamisen pelossa. Lupa tosin myönnettiin, mikäli kuuro nainen oli pakkosteriloitu. Puheopetuksen saralla käytettiin epäinhimillisiä keinoja, ja viittomakielen käytöstä rangaistiin kurittamalla fyysisesti. (Salmi & Laakso 2005: 200–209)

Suomen nykyinen peruskoulujärjestelmä sai alkunsa vuonna 1968 säädetyssä peruskoululain yhteydessä. Uudistuksen takana vaikutti vaatimukset demokratiasta, oikeudenmukaisuudesta ja tasa-arvosta. Vuoden päästä tästä järjestettiin ensimmäinen kuurojenopettajille suunnattu viittomakielen kurssi, jossa oli paikalla myös kouluhallituksen ylitarkastaja. Tästä on päätelty, että myös kouluviranomaiset alkoivat hyväksyä viittomakielen käytön opetuksessa. (Salmi & Laakso 2005: 341–343) Samoihin aikoihin myös vammaisliike vahvistui vammaistutkimuksen myötä, jolloin alettiin peräänkuuluttaa vammaisten kuulumista

yhteiskuntaan eristäytymisen sijaan. Vehmas (2005: 109) tuo esiin, että tämän vaikutuksesta myös uuden peruskoululain mietinnössä vammaisten tasa-arvoisuutta korostettiin.

Kuurojenopetuksen käynnistymisen aikoihin kuurojen sosiaalinen elämä vilkastui, kun he alkoivat viettää myös vapaa-aikansa yhdessä, mikä auttoi ylläpitämään ja vahvistamaan viittomakieltä sekä yhteenkuuluvuuden tunnetta (Salmi & Laakso 2005: 53). Kuurot kokoontuivat alkuaikoina yksityiskoteihin, kunnes kuurojenyhdistysten perustaminen tuli ajankohtaiseksi. Ensimmäinen yhdistys perustettiin Turkuun vuonna 1889 nimellä Mykkäinseura Turussa, minkä jälkeen niitä perustettiin myös muun muassa Helsinkiin, Vaasaan, Kuopioon ja Tampereelle. (Wallvik 2001: 228–237.) Pääasiassa yhdistykselle tultiin yhdessäolon ja seurustelun vuoksi kuten vielä tänäkin päivänä. Alkuaikoina kuurojenyhdistykset lisäksi ottivat hoidettavakseen yhteiskunnallisia tehtäviä kuten heikoimmassa asemassa olevien kuurojen taloudellinen tukeminen ylläpitämällä muun muassa sairas- ja hautausapukassaa. Lisäksi yhdistys järjesti sunnuntaikoulua ja iltakursseja, joiden kautta kouluja käymättömät kuurot saivat oppia, mutta se toimi myös täydentävänä koulutuksena kouluja käyneille kuuroille (Salmi & Laakso 2005: 58–77).

2.3 Kuurot vammaisina

Lääketieteellisestä näkökulmasta kuurous määritellään kuulovamman asteen mukaan, ja kyseinen määritelmä on yleensä perusteena yhteiskunnan tarjoamille palveluille. Esimerkiksi tulkkauspalvelulaki turvaa oikeuden tulkkaukseen vamman eikä kielen perusteella. Vammais- ja tulkkauspalvelulain mukaan kuurot käsitetään vammaisryhmänä. Myös terminologian käytössä voidaan havaita eroa lääketieteellisessä ja kielellis-kulttuurisessa näkökulmissa kuuroudesta. Kuulovammainen, kuulovikainen ja kuuromykkä ovat käsitteitä, joita käytetään hallinnollisessa kielessä (mm. lainsäätäjät, sosiaalipalvelujen tarjoajat ja instituutiot), kun taas kuurot käyttävät yleisesti termejä viittomakielinen tai kuuro viitatessaan viittomakieltä käyttävään kuuroon. (Nikula 2015: 63–64, SVKPO 2010: 10.) Eli kuurot lähestyvät kuuroutta ensisijaisesti sosiokulttuurisesta näkökulmasta, ei lääketieteellisestä näkökulmasta.

Kuurouden audiologinen näkökulma piilottaa kielellisen ja kulttuurisen näkökulman, jolloin ajattelussa korostuu kuurouden ominaisuus puutteena eli vamma. Lääketieteellisessä ajattelussa katsotaan, että kuulon puutteeseen tulee puuttua parantamalla ja hoitamalla kuurous lääketieteellisin keinoin. Yksi näistä keinoista on tänä päivänä sisäkorvaistute. Lääketieteen ja terveydenhuollon tavoitteena on aina pyrkimys auttaa ja parantaa mahdollisuuden mukaan. Tämän vuoksi vammaisuuden huomioimisessa on kyse pahantahtoisuuden sijaan oikeudenmukaisuudesta, eikä ole siksi sama asia kuin oralistisessa pyrkimyksessä kuurojen sopeuttamiseen puhuttuun kieleen. (Nikula 2015: 64.)

Vammaisnäkökulma ei välttämättä siis johdu stigmasta tai arvottamisesta vaan siitä, että ihmisille taataan lainsäädännössä palveluja ja apuvälineitä vamman ja puutteen aiheuttaman tarpeen vuoksi. Näin oikeudenmukaisuutta pyritään toteuttamaan tarjoamalla palveluita ja apuvälineitä. Yhteiskunnan palveluista viittomakielisille kuuroille tarjotaan vammaisille tarkoitettujen palvelujen kautta esimerkiksi viittomakielen kotiopetusta ja tulkkauspalvelua. Jälkimmäinen pyrkii yhdenvertaistamaan kuurojen mahdollisuuksia toimia yhteiskunnan jäsenenä esimerkiksi opinnoissa tai työelämässä. (Nikula: 2015, 65–66).

Toisaalta Teittinen (2008: 144) käsittelee normaliteettia sekä sen rajoja ja rakenteita käsittelevässä artikkelissaan biovaltaa ja -politiikkaa, jotka hänen mukaansa ovat keskeisintä modernin yhteiskunnan vallan teknologiaa. Vallan teknologiat ovat modernien organisaatioiden kannalta välttämättömiä toimintatapoja, jotka sisältävät myös kontrolloivan ulottuvuuden. Kärjistyneimpiä hallinnoinnin keinoja ovat vammaisiin henkilöihin ja vähemmistöryhmiin kohdentuvat biovallan lakisääteiset ja käytännön työn muodot. Vaikka yhteiskunnalliset keinot pyrkivät yksilölliseen hyvään, niin samanaikaisesti läsnä on myös biopoliittista hallintamentaliteettia, jonka ideologiset päämäärät kohdentuvat yhteiskuntarakenteiden vakauteen. (Teittinen 2008: 144.) Puhutun kielen opettaminen kuuroille lapselle on myös yhdistetty normaaliuden ideaan, mikä on yksi tapa integroida vammaisen ihminen yhteiskuntaan (Haualand & Holmström 2019:101).

Normaalin ja patologisen käsitteiden yhteiskuntatieteelliset tulkinnat ovat lähtöisin sosiologian varhaisesta kehitysvaiheesta 1800- ja 1900 -lukujen taitteessa. Normaalin käsite on sosiologiassa yksi keskeisimmistä peruskäsitteistä hahmottaessa modernia yhteiskuntaa. (Teittinen 2008: 127.) Yhteiskuntatieteissä normaalin ja patologisen käsitteiden dikotomia viittaa siihen, että jokin on mahdollista määrittää normaaliksi, kun samalla asialla on

normaalista poikkeava eli patologinen muotonsa (Teittinen 2008: 131). Modernissa yhteiskunnassa vammaisuuden patologisointi tarkoittaa vammaisten henkilöiden käsittelyä erillisenä kysymyksenään niin käytännössä kuin ideologisesti. Tällöin Vehmaksen (2005: 56) mukaan hoitoon, huolehtimiseen ja kuntouttamiseen perustuvia kontrolloinnin muotoja mahdollistetaan.

Yksi näistä kontrolloinnin muodoista on laitostaminen, joka on sosiaalisen kontrolloinnin mekanismi. Sosiaalinen kontrolli on prosessi, jolla yhteiskunta säätelee itseään ja poikkeavuutta, millä edistetään kansalaisten yhdenmukaisuutta ja yhteisön yhtenäisyyttä. Poikkeavuus on käsitetty historian aikana kolmen eri viitekehyksen kautta: synniksi, rikokseksi tai sairaudeksi. Lääketieteestä on tullut teollistuneissa yhteiskunnissa merkittävä sosiaalisen maailman ja poikkeavuuden selittäjä eli vammaisuutta ja poikkeavuutta on ryhdytty medikalisoimaan. (Vehmas 2005: 56.)

Medikalisaatiolla tarkoitetaan prosessia, jossa lääketieteellisesti pyritään selittämään ihmisen ja yhteiskunnan toimintaa. Vammaisuuden medikalisoinnilla taas pyritään selittämään yksilön patologisuutta. Mikäli ihmisellä ilmenee ongelmia sosiaalisessa suoriutumisessa, lääketieteellinen ajattelumalli ohjaa meidät analysoimaan mikä ihmisessä on vikana ja kohdistamaan sen jälkeen ongelman poistavia toimenpiteitä. 1800-luvun puolivälissä alkanut vammaisuuden medikalisointi on edelleen vammaisia koskevien institutionaalisten järjestelyiden perusta, vaikka monet vammaisia koskevat sosiaaliset ongelmat ovat luonteeltaan muuta kuin lääketieteellisiä. (Vehmas 2005: 56–59.)

Vaikeasti kuulovammaisille järjestettävät yhteiskunnan varoin kustannettavat tulkkipalvelut mainitaan laissa ensi kertaa vuoden 1979 invalidihuoltolain muutoksen yhteydessä. Tosin pari vuotta ennen tätä kuurojen tulkkipalvelu oli aloitettu joissakin kunnissa kunnallisin voimin. Ennen tulkkipalvelua ja viittomakielen tulkkien ammattikunnan syntyä kuurojen tulkkeina toimivat muun muassa omaiset, yhdistystoiminnassa mukana olevat kuulevat, kuurojenpapit ja -diakonissat sekä kuurojen sosiaaliohjaajat. Vammaispalvelulaki korvasi invalidihuoltolain vuonna 1988, ja tulkkipalvelulaki tuli voimaan vuonna 1994. (Salmi & Laakso 2005: 275–284.) Vähitellen viittomakielisiä alettiin huomioida myös muissa lainkohdissa. Vuonna 1995 perustuslakiin tehtiin lisäys viittomakieltä käyttävien oikeuksiin liittyvä lauselmä: ”Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käänösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.” (Suomen perustuslaki 17 § 3. momentti.) Perustuslaki

tosin velvoittaa lainsäätäjät ottamaan viittomakielen huomioon säädettäessä eri hallintoalojen säädöksiä, eikä siis anna suoraan viittomakielen käyttöön liittyviä oikeuksia. (Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma 2010: 23)

Tulkkipalvelu muuttui tulkkauspalveluksi vuodesta 2010 alkaen, kun uusi erillinen laki tuli voimaan. Samalla tulkkauspalvelujen järjestämisvastuu siirtyi kunnilta Kansaneläkelaitokselle, ja palvelun kehittämisvastuu on sosiaali- ja terveysministeriöllä. Kyseisen lain (laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta 133/2010, 1§) tarkoituksena on edistää vammaisen henkilön mahdollisuuksia toimia yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä. Laissa säädetään, että henkilöt, joilla on kuulonäkövamma, kuulovamma tai puhevamma ovat oikeutettuja tulkkauspalveluun. Palvelua voi käyttää työssä käymiseen, opiskeluun, asiointiin, yhteiskunnalliseen osallistumiseen, harrastamiseen tai virkistykseen.

Tulkkauspalvelun saamisen edellytyksenä on, että henkilö kykenee ilmaisemaan tahtoaan tulkkauksen avulla ja hänellä on käytössään toimiva kommunikointikeino (133/2010, 5§). Viittomakielen tulkkeja on koulutettu nelivuotisessa koulutusohjelmassa 2000-luvun alusta alkaen Diakonia-ammattikorkeakoulun Turun yksikössä ja Humanistisessa ammattikorkeakoulussa Kuopiossa ja Helsingissä. Ennen tulkkipäätöksen siirtymistä ammattikorkeakouluihin, tulkkeja koulutettiin erinäisin viikonloppukurssein 1970-luvun loppupuolelta lähtien. 1980 -luvulla tulkiksi valmistuttiin opistotasolta viittomakielenlinjalta, jotka kestivät ensin vuoden, ja pitenivät sittemmin kaksivuotisiksi. (Salmi & Laakso 2005: 279–281.)

Toisaalta tänä päivänä tulkkipäätöksen on uusien haasteiden edessä, kun sisäkorvaistutteen saaneiden lasten joukossa on viittomakielen lisäksi muita kommunikointimenetelmiä käyttäviä. Ennen sisäkorvaistutetta 1980-luvulta lähtien viittomakielen opetus oli osa perheille suunnattua kuntoutuksellista tukea. Tuolloin perheille suositeltiin viittomakielen tai tukiviittomien opiskelua heti lapsen vaikea-asteisen kuulovaurion toteamisen jälkeen, jotta saatiin turvattua lapselle riittävä kielellinen virikkeistö ja yhteinen kommunikaatio kasvuympäristössä. 2010-luvulla vaikeasti kuulovaurioisena syntyneille lapsille pyritään asentamaan istute noin vuoden iässä mahdollisesti molempiin korviin, jotta lapsi pääsisi hyödyntämään riittävän varhain kuuloaistiaan puhutun kielen omaksumisen kannalta ratkaisevassa kehitysvaiheessa. (Martikainen & Rainò 2014: 5.)

Martikaisen ja Rainòn (2014: 8–9) mukaan on odotettavissa, että sisäkorvaistutteen saaneista lapsista ja nuorista suurin osa ei tarvitsisi tulkkauspalveluja, koska heistä 60–80 % on havaittu käyttävän puhetta kommunikaatiossaan. He kuitenkin huomauttavat viitaten toistaiseksi laajimpaan Suomessa tehtyyn sisäkorvaistutteen saaneita lapsia ja nuoria koskevaan selvitykseen (Lonka ja Hasan 2006), että 60 % tutkittavista käytti ainakin ajoittain viittomia kommunikaatiossaan selviytyäkseen erilaisista vuorovaikutustilanteista. Lisäksi Martikainen ja Rainò (2014: 44) selvittivät tutkimuksessaan, että sisäkorvaistutetta käyttävien viestintä tukeutuu ensisijaisesti puhuttuun kieleen, ja tarvittaessa kommunikointia tukeviin, kielenvälisen kääntämiseen liittyviin menetelmiin kieltenvälisen tulkkauksen sijaan. Kielensisäisellä tulkkauksella ja kääntämisellä tarkoitetaan viestin siirtämistä toiseen kielenmuotoon saman kielijärjestelmän sisällä. Kuulovammaisten henkilöiden kohdalla näitä ovat esimerkiksi viitottu puhe, tukiviittomat, puhetulkkaus, kirjoitustulkkaus, vinkkipuhe ja muistiinpanojen kirjoittaminen.

Lääketieteeseen perustuva käsitys vammaisuudesta antaa osittaiskuvauksen ilmiöstä ottamatta huomioon sen yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Könkkölän (2009: 132–133) mukaan vammaisuutta tulee määritellä ihmisoikeuskysymyksenä lääketieteellisen tai sosiaalisen kysymyksen sijaan. Hän näkee vammaisuuden syntyvän tilanteessa, jossa ihmistä syrjitään hänen vammaisuudeksi kutsutun ominaisuuden vuoksi. Myös Liikamaa (2012: 75–78) esittää ajatuksen yhteiskunnan roolista kuurojen vammauttajana. Näkemyksen mukaan luomalla esteitä aiheuttavia rakenteita ja elinympäristöjä, yhteiskunta vammauttaa kuuron, ei niinkään fyysinen vamma itsessään. Näitä esteitä voivat olla esimerkiksi puutteellinen tiedonsaanti tai koulutuksen saaminen omalla äidinkielellään.

Toisaalta myös asenteet voivat olla vammauttavia. Vaikka kuurojen oikeuksista mainittaisiin lainsäädännössä, niin käytännössä niiden toteutuminen voi kaatua yksittäisten ihmisten asenteisiin. (Liikamaa 2012: 81.) Lääketieteen dominanssi ilmenee myös vammaissosiaalityössä, jossa moniammatilliset tiimit kohtaavat. Mahdolliset näkökulmaerot näkyvät esimerkiksi vammaisuuteen liittyvissä toimijuus- ja tietokäsityksissä. Tämän vuoksi Tarvainen ja Väisänen (2017: 71) kehottavat avaamaan enemmän sosiaalista näkökulmaa jo sosiaalityön koulutuksen sisällöstä lähtien, ja pyrkiä näin vahvistamaan sosiaalitieteellistä vammaisuuden tulkintatapaa. Tällä voi olla positiivisia vaikutuksia sosiaalityöntekijöiden ja muiden viranomaisten asennoitumiseen viittomakielisiä kohtaan arjen hyvinvointityössä.

3 KIELI-IDEOLOGIA TUTKIMUKSEN KOHTEENA

Esittelen tässä luvussa kieli-ideologiaa tutkimuksen teoreettisena viitekehysenä. Kieli-ideologia valikoitui viitekehykseksi sen vuoksi, että näen voivani hahmottaa sen avulla diskurssien rakentumista viittomakielisen yhteisön asemaan liittyvässä kontekstissa. Aihe on samalla kiinnostava yhteiskuntatieteellinen tutkimuksen kohde, koska viittomakieliset elävät vähemmistöryhmänä niin oman kuin valtakulttuurin rajapinnalla. Järvensivun (2014: 10-11) mukaan Cecilie Jávonin mielestä (2010) vähemmistöryhmien parissa työskentelevän on ymmärrettävä asiakkaan kulttuuritausta ja vähemmistöasema sekä se, miten nämä yhdessä vaikuttavat asiakkaan olosuhteisiin.

Kieli-ideologialla tarkoitetaan kieliin ja kielenkäyttäjiin liitettäviä käsityksiä, arvostuksia ja uskomuksia (Mäntynen, Halonen, Pietikäinen & Solin 2012). Puhuttaessa kieli-ideologiasta harvoin saadaan selvää kuvaa sen merkityksestä, sillä se on käsitteenä moniulotteinen ja laaja. Lisäksi kukin kielentutkija käsittää kieli-ideologiat omalla tavallaan ja näkökulmistaan, mikä on omiaan lisäämään käsitteen selkiintymättömyyttä. Useimmissa kieli-ideologioiden määritelmässä törmää kuitenkin uskomuksen -käsitteeseen, jota voitaneen pitää kieli-ideologian yksinkertaistettuna rinnastuksena. Sanakirja taas määrittelee uskomuksen uskoon ja luuloon pohjautuvaan käsitykseen (Nurmi 1998: 1197). Laihonen (2009) lisää vielä sen, että näitä kieltä koskevia uskomuksia tai käsityksiä on niin tavallisilla ihmisillä kuin asiantuntijoillakin. Halonen (2012: 455) tosin tarkentaa, että ero maallikoiden ja ammattilaisten välillä on usein se, että kielen ammattilaisilla ja tutkijoilla arviointi kohdistuu ”vain” kieleen, kun taas maallikoiden arviot kielestä ovat usein samalla arvioita myös kielenpuhujista.

Kieli-ideologioiden urauurtaviin tutkijoihin lukeutuva Silverstein (1978, 193) käsittää kieleen liittyvät uskomukset muun muassa kielenkäyttäjien kielistä muodostamia selityksiä tai oikeutuksia mielletylle kielen rakenteelle tai käytölle. Silversteinin määritelmässä korostuu kieli-ideologian mikrotaso, jossa kiinnostus kohdistuu kielen sisäisiin rakenteisiin. Sen sijan Kingin, Foglen ja Logan-Terryn (2008) määritelmä kieleen liittyvistä uskomuksista on hieman laajempi koskien paitsi kielimuotoja, myös kieliä yleisesti ja poliittisella tasolla.

Heidän mukaansa nämä uskomukset vaikuttavat muun muassa keskusteluihin siitä, mitä kieliä pitäisi käyttää missäkin tarkoituksessa ja millaisia asenteita kielellisessä vuorovaikutuksessa on tiettyjä kielimuotoja kohtaan. Lisäksi kielen oppimiseen ja kaksikielisyyteen liittyvät uskomukset ja asenteet sekä lapsen kielen kehitykseen liittyvät uskomukset ovat keskusteluiden kohteena.

Toisaalta Karjalainen (2012, 67) tekee eron uskomusten ja kieli-ideologian välille sen sijaan että rinnastaisi ne, kuten aiemmin mainitut tutkijat määritellesään kieli-ideologiaa. Hän toteaa, että vaikka kieleen liittyviä asenteita ja uskomuksia käsittelevät tutkimukset ovatkin kiinnostuneita samankaltaisista asioista kuin kieli-ideologisissa tutkimuksissa, näiden ero on siinä, että jälkimmäisissä tutkimuksissa ollaan kiinnostuneempia ideologioiden makrotasolta ponnistavista taustoista ja alkuperistä.

Kieli-ideologiaa voitaneen pitää amebamaisena käsitteenä, jonka merkitys riippuu näkökulmasta ja kielenkäytön tasosta: tarkastellaanko kieli-ideologioita kielenkäyttäjän käyttämästä kielimuodosta tai variaatiosta käsin vai onko tarkastelun kohteena metakieli eli kielestä puhuminen, joita löytyy muun muassa (kieli)poliittisista teksteistä. Mäntynen ym. (2012: 328) tekevät jaottelun kolmeen luokkaan sen mukaan, miten kieli-ideologioita on käsitetty eri tutkimuksissa. Ensinnäkin kieli-ideologioilla on voitu tarkoittaa kieleen ja kielenkäyttöön liittyviä tilanteisia käsityksiä, toiseksi yhteisiä arkikäsitteitä liittyen kielen olemukseen ja luonteeseen maailmassa, ja kolmanneksi kielellisistä ja sosiaalisista suhteista käsittävää kulttuurista järjestelmää, johon liittyy myös moraalisia ja poliittisia painotuksia (Mäntynen ym. em.).

Edellä mainitun Mäntysen ym. jaottelun kolmatta tasoa muistuttaa myös Irvinen (1989, 255) kuvaamaa kieli-ideologian määritelmä, jonka mukaan kieli-ideologiat ovat ”kulttuurisia sosiaalisten ja lingvististen suhteiden ja niihin ladattujen moraalisten ja poliittisten intressien käsitysjärjestelmiä”. Tässä tutkimuksessa nojaututaan kieli-ideologian eri tasojen määritelmässä juuri tähän sosiaalista näkökulmaa korostavaan kolmanteen tasoon, koska tutkimuksessa käytetään kielipoliittista tekstiaineistoa ja tarkastellaan tekstin kielenkäytön ja yhteiskunnassa tapahtuvan toiminnan välistä suhdetta.

Kroskity (2009: 72) mainitsee kieli-ideologioiden tutkimisen koostuvan eri elementeistä ja niiden välisistä suhteista. Nämä elementit ovat esimerkiksi kielellinen tietoisuus, uskomukset,

kielikäytänteet, taloudellispoliittiset vallat ja historialliset prosessit. Viittomakielisessä kontekstissa esimerkiksi oralistinen aikakausi on hyvä esimerkki historiallisesta prosessista, jolla on ideologiset seurauksensa. Tämä näkyy esimerkiksi monen aikakaudella eläneiden kuurojen asenteissa ja ajattelutavassa, jossa puhuttua kieltä pidetään viittomakieltä parempana ja arvokkaampana.

Kieli-ideologian merkitys korostuu etenkin monikielissä yhteisöissä. Monikielisyteen läheisesti liittyvät aiheet kuten kielen huolto (language maintenance), kielen siirto (language shift), kielikontaktit, kielen ja etnisyyden yhteys, nationalismi, kieliasteet, kielisuunnittelu ja kehittäminen sisältävät usein kieli-ideologisia kamppailuja tai neuvotteluja. Nämä aiheet juontuvat Karl Mannheimin esittämään ajatukseen kieleen liittyvien käsitysten sosiaalisesta ja aktiivisesta juuresta. Tähän kieli-ideologian ulottuvuuteen sisältyy käsityksiä siitä mitä pidetään kielenä, ja sen taustalla olevat käsitykset erillisistä ja tunnistettavista kielistä eli kohteet, joita voidaan erottaa, nimetä ja laskea: arvoja, joihin liittyy yhteisön jäsenen tietty kielivariaatio ja oletus siitä, että identiteetti ja uskollisuus osoitetaan kielen käytön kautta (Woolard 1998: 17). Kroskrity (2009: 72–73) lisää vielä, että kieli-ideologiat paitsi esittävät käsityksiä kielestä ja kielten suhteista, ne ovat aina myös tietyn sosiaalisen tai kulttuurisen ryhmän etujen mukaisia. Näin ollen kieli-ideologiat auttavat eri ryhmiä määrittelemään ryhmänsä rajoja ”meihin” ja ”muihin” (Laihonen 2008, Mäntynen 2003).

Edellä mainitut monikielisyteen läheisesti liittyvät käsitteet ovat esimerkkejä institutionaalisissa konteksteissa muovautuneista normikoodistoista. Mäntynen ym. (2012: 331) toteavatkin normin käsitteen olevan kieli-ideologioille läheinen, sillä kieli-ideologioiden voisi ajatella konkretisoituvan myös normeina. He lisäävät kuitenkin, että normatiiviset järjestelmät ovat liikkeessä ja täten neuvottelunalaisia. Kieli-ideologiset prosesseja ovat muun muassa neuvottelut, jossa pohditaan, mikä on hyväksyttävää ja tilanteeseen sopivaa kieltä tietyssä tilanteessa. Toisaalta myös kysymys kuka saa ja voi säädellä sekä normittaa kielenkäyttöä, kielen asemaa ja kielivalintaa ovat luonteeltaan kieli-ideologisia (Mäntynen ym. 2012: 331). Viittomakielen lautakunnalla on institutionaalinen tehtävä, ja sen olemassaolosta ja tehtävistä säädellään lainsäädännössä (Laki kotimaisten kielten kesuksesta 1403/2011, 4§). Laissa kielilautakunnille ja kielitoimistoille asetetut tehtävät ylläpitävät tietynlaista normatiivista toimintaa, jonka taustalla vaikuttavat myös kieli-ideologiat.

Kuten aiemmin todettiin, kieli-ideologiat muuttuvat ja muuntuvat ajan mukana. Mäntynen ym. (2012: 337) katsovat kielten ja kieli-ideologioiden tulevan usein mukaan keskusteluun silloin, kun esimerkiksi valtio, yhteiskunta tai koulutuspolitiikka ovat historiallisissa ja yhteiskunnallisissa murrosvaiheissa. Tästä on esimerkkinä vuonna 2015 voimaan astunut viittomakielilaki (359/2015), jolla pyritään turvaamaan viittomakielisten kielellisten oikeuksien toteutumista eri yhteiskunnallisissa palveluissa. Kielelliset oikeudet eivät laista huolimatta välttämättä toteudu. Ne eivät ole aina yksinkertaisia vaan usein neuvottelunalaisena. Tapio ja Takkinen (2012: 290) tuovat esiin, että millainen on esimerkiksi kielellisten oikeuksien turva, jos korvalääkäreitä ei velvoiteta tiedottamaan kuuron lapsen oikeudesta viittomakieleen. Tällöin tulevaisuus voidaan nähdä uhkana, sillä sisäkorvaistuteleikkauksia tehdään jo lähes kaikille kuuroille lapsille ja kuulokeskuksessa työskentelevien ammattilaisten asenne viittomakieltä kohtaan on usein torjuva.

Kielteiset asenteet voivat johtua eri syistä. Leppänen ja Pahta (2012: 142–143) kirjoittavat kieli-ideologian olevan usein taustalla, kun ollaan huolestuneita vieraan kielen ei-toivotusta vaikutuksesta omaan kieleen. Kieli-ideologia on syvään juurtunutta, ja se on avainasemassa kansallisvaltiota, sekä kansallista ja kulttuurista identiteettiä ja yhtenäisyyttä määritellessä. Edellä mainitut kirjoittajat tuovat artikkelissaan esiin sen, miten englannin kielen pelätään uhkaavan ja tahrivan suomen kielen puhtauden lisäksi kulttuuriamme, kansallisvaltiotamme, kansallista identiteettiämme ja jopa mieltämme. Kielellinen purismi pyrkii kirjakielen puhdistamiseen vierasperäisestä aineksesta korostaen kansallista omaleimaisuutta ja itsenäisyyttä. Halonen (2012: 454–455) vertaa kieli-ideologista purismia analogiseksi lian filosofian kanssa. Kun puhtaus nähdään perimmältään järjestyksenä, näyttäytyy lika järjestystä rikkovana. Näkemys on yhdenmukainen sille, että myös kieli on puhdas järjestelmä, jota tulee huoltaa lialta ja rikkoutumiselta.

Koska kieli-ideologisen tutkimuksen alle mahtuu hyvin monenlaisia tutkimuksia, on Reetta Karjalainen (2015) jakanut kieli-ideologioiden tutkimuksen kolmeen luokkaan niiden painotusten mukaisesti. Monolingvistiseen eli yksikielisyyden kieli-ideologiaan kuuluvat kansallisvaltio- ja kansalliskieli -ideologiat, jotka ovat syntyneet erityisesti eurooppalaisen nationalismiaatteen nousun aikaan 1820–1920 -luvulla. Tietyille ryhmälle luodaan yhteinen enemmän tai vähemmän kuviteltu menneisyys esimerkiksi historiankirjoituksen avulla ja erilaisin symbolein kuten lipuilla ja kansallislauluilla, sekä yhteinen nykyisyys ja tulevaisuus median avulla. Valtioiden sisällä olevat monikieliset ryhmät on assimilaatioprosessien kautta

pyrityt liittämään laajempaan kansakäsitteeseen. Nationalismin aate vaikutti siihen, että kielet muuttuivat kansalliskieliksi. Samalla kehittyi länsimainen näkemys äidinkielen merkityksestä standardisoituna entiteettinä, joka on autenttinen ja moraalisesti oikea. Kieli, joka on siirretty marginaaliin kansalliskielen tieltä, on saanut nimityksen vähemmistökieli, joka jo itsessään kertoo kieli-ideologisista prosesseista. Monolingvistinen kieli-ideologia ilmenee koulutuksen ja opetuksen saralla siten, että äidinkieliä kielenkäyttäjiä pidetään usein pätevimpinä opettamaan kieltä ja he ovat useimmiten myös auktoriteetteja kielen standardisaatiota ja muutosta koskevissa asioissa. Näin ollen kieli mielletään usein äidinkielisten kielenkäyttäjien omistamaksi. (Karjalainen 2015: 71–73.)

Monolingvistisen kieli-ideologian lisäksi muut kieli-ideologian tutkimuksen painotukset Karjalaisen (2015: 74) mukaan ovat autenttisuuden liittyvät ja vähemmistökielten merkitystä korostavat kieli-ideologiat. Autenttisuuden liittyvässä kieli-ideologiassa voi olla kyse etnisestä autenttisuudesta tai kielenkäyttäjän tai kielen autenttisuudesta. Jaworskin ja Pillerin (2008) mukaan autenttisuus kieli-ideologioiden tutkimuksessa liittyy ajatukseen kielen, kielenkäyttäjän, murteen tai kulttuurin autenttisuudesta eli jonkinlaisesta alkuperäisyydestä, eksoottisesta erilaisuudesta tai todellisesta luonteesta. Lisäksi Karjalainen (2015: 76) toteaa autenttisuuden olevan abstrakti käsite, minkä vuoksi kielen, puhujan tai kulttuurisen pääoman autenttisuus tai epäautenttisuus määrittyvät diskursiivisesti eli kielen välityksellä osana sosiaalista toimintaa. Äidinkielisten puhujan asema kielihierarkian huipulla korostetaan usein autenttisuuden liittyvissä kieli-ideologioissa (Karjalainen 2012: 69). Ajatus äidinkielisten, syntyperäisten kielenkäyttäjien autenttisuudesta auktoriteetista perustuu käsitykseen äidinkielisten puhujan kykyyn hallita rajatun kielikokonaisuuden kaikki resurssit ja olevan sillä tavoin auktoriteetti päätettäessä kieleen liittyvissä kysymyksissä (Coupland 2003: 419).

Kolmas kieli-ideologioiden tutkimuksen suuntaus korostaa vähemmistökielten merkitystä dekolonisaation ja revitalisaation näkökulmasta. Kyseiset kieli-ideologiat ovat luonteeltaan poliittisia, koska ne liittyvät jälkikolonialistisiin teorioihin ja historian epäoikeudenmukaisuuksien oikaisemiseen poliittisen aktivismin keinoin. Kielirevitalisaatioprojektit toteutuvat usein samanaikaisesti muiden yhteiskunnallisten muutosten tai vähemmistöjen oikeuksia koskevien asioiden ajamisen kanssa. Nämä muutokset ja poliittinen aktivismi liittyvät esimerkiksi negatiivisten stereotyyppien purkamiseen tai kolonialististen perinteiden lakkauttamiseen. On tosin havaittu, että logiikkansa kansallisvaltioiden kielikonstruktiosta ammentava monolingvistinen kieli-ideologia voi

toimia myös revitalisaatioprojekteissa dekolonisaatiopyrkimysten tukena. Tällöin kielivähemmistöt ottavat käyttöönsä monolingvistisia kieli-ideologioita ajaessaan revitalisaatioaikeitaan. (Karjalainen 2015: 78–79.) Woolardin (1998: 17) mukaan näitä vähemmistökieliä pelastamaan pyrkivät revitalisaatiotoimet ovat usein ironisesti samat kuin sortotoimet eli vähemmistökielen aktivistit asettavat usein kieliinsä standardeja ja parantelevat kirjoitettua muotoa, joilla pyritään säilyttää vähemmistökieltä kielellisen purismin keinoin.

Kieli-ideologioita muissa viittomakielissä on tutkittu jonkin verran. Esimerkiksi Haualand ja Holmström (2019: 100) ovat kieli-ideologiaan liittyvässä norjalaisen ja ruotsalaisen viittomakielen vertailututkimuksessaan havainneet, ettei oikeudellinen tunnustus yksistään riitä kattamaan ymmärrystä viittomakielten asemasta, vaan siihen vaikuttavat olennaisesti muut osatekijät kuten koulutuspolitiikka, resurssit, vammaispolitiikka, tutkimustoiminta ja asenteet. Samankaltaisia teemoja käsittelee myös Reagan (2011) kieli-ideologiaa amerikkalaisessa viittomakielessä (ASL) käsittävässä artikkelissaan. Hänen mukaansa amerikkalainen viittomakieli kohtaa edelleen tietämättömydestä ja väärinkäsityksestä johtuvia ideologisia esteitä, vaikka merkittävää kehitystä kielen asemaan ja arvostukseen liittyen on yleisesti ottaen kohentunut Yhdysvalloissa. Kyseenalaistavat väittelyt siitä, onko viittomakieli ylipäättänsä oikea kieli vaikuttavat eri osa-alueisiin, kuten pyrkimykseen saavuttaa kielelle virallinen tunnustus, lapsen kuulovamman varhaiseen tunnistamiseen, kaksikielisen kuurojen koulutuksen nousuun ja viittomakielen opettamiseen vieraana kielenä koulutuslaitoksissa.

Reagan (2011) on perustanut edellä kuvatun analyysinsä Ruizin (1984) esittämään jaotteluun kolmesta eri suuntauksesta, miten erityisesti kaksi- ja monikielisissä ympäristöissä kieli voidaan nähdä: ongelmana, oikeutena ja resurssina. Kieli ongelmana -suuntauksessa hallitsevia kieliryhmiä suositaan samalla kun vähemmistökieliä ja -yhteisöjä pidetään vähempiarvoisena niiden aiheuttaman sosiaalisten, taloudellisten ja koulutuksellisten haittojen vuoksi. Vastareaktionä edelliseen näkemykseen on toinen, kieli oikeutena -suuntaus, jossa kunkin yhteisön kieli nähdään luonnollisena, inhimillisenä, moraalisenä ja lakisäateisenä oikeutena sekä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden perusteena ja perustavanlaatuisena ihmisoikeutena. Kolmas eli kieli resurssina suuntaus näkee kielen ja kielitaidon kulttuurisena pääomana, jota yhteiskunnan tulisi kehittää. Reaganin tutkimuksen mukaan kieli ongelmana -näkökulma oli hallitsevin, mikä osaltaan vahvistaa olemassa olevia ja kuulevien ihmisten

luomia oletuksia, jossa kuuro nähdään vammaisena, ja että kuurojen kieli ja kulttuuri ovat lopputulemana puutteen luomista olosuhteista. (Reagan 2011: 608–609.)

Yhteiskunnan asenteet viittomakieltä kohtaan ovat samankaltaisia eri maissa siitä huolimatta, että viittomakielet ovat itsenäisiä kieliä. Itävaltalaista viittomakieltä tutkinut Verena Krausneker (2015) on havainnut viisi vallitsevaa ideologiaa, jotka vahvistavat edellä mainittuja amerikkalaisen ja pohjoismaiden viittomakielten tutkimustuloksia. Kaksi näistä ideologioista ovat samat kuin aiemmin jo mainitut eli tietämättömyydestä johtuvat kyseenalaistukset viittomakielenkielen statuksesta kielenä ja resurssit kustannuskysymyksenä, jotka aiheutuvat muun muassa tulkkipalvelun käytöstä. Kolmas ideologia liittyy dilemmaan tulisiko kuurot nähdä kielellisenä vähemmistönä vai vammaisryhmänä. Krausnekerin (2015: 420) mukaan joko-tai asetelma ei tee oikeutta kuvaamaan viittomakielen käyttäjien todellisuutta, minkä vuoksi hän toivoisi asenteiden olevan laajempia ja joustavampia. Neljäntenä ideologiana on audismi, joka johtuu valtasuhteista ja syrjivistä käytänteistä. Audistisessa ideologiassa korostuu kuulon puute ja yritykset palauttaa kuulo sen sijaan että kielellisiä oikeuksia tuettaisiin. Esimerkiksi sisäkorvaistutteen on havaittu tukevan integraatiota kuulevien elämään, jolla yhteiskunta samalla luo painetta yksilön suuntaan. Viidentenä ideologiana Krausneker (2015: 421) mainitsee tasa-arvoisuuden ideologian, jossa ihmisten monimuotoisuutta pidetään arvossa ja ymmärretään, että käsitys ihmisen normaaliudesta on harhaa.

Yksi keino toteuttaa tasa-arvoisuuden ideologiaa on positiivinen lähestymistapa kuurouteen. Kuurojen yhteisö on omaksunut viime vuosina Deaf Gain -ajattelun, jossa kuuroudesta katsotaan olevan hyötyä. Kyseinen ajattelu on vastakkainen viitekehys kuulon puuttumiseen keskittyvälle näkökulmalle. Kuurouden edut tai hyödyt voivat yksilötasolla olla kognitiivisia, sosiaalisia tai psykologisia, koska kuuroilla on usein kuulevia parempi visuaalisen tiedon havainnointi- ja käsittelykyky. Deaf Gain -ajattelussa huomio kiinnitetään myös siihen, mitä hyötyä kuuroudesta voi olla yksilön lisäksi myös yhteiskunnalle. Esimerkiksi monien keksintöjen kuten puhelimen, television ja internetin takana on ollut kuuroja tai kuulevia henkilöitä, joiden lähipiirissä on ollut kuuroja. (Bauman & Murray 2014: 29.)

Yhteenvetona voidaan todeta esitellyistä kieli-ideologian määritelmistä se, että kieli-ideologialla haetaan selitystä ja oikeutusta, erityisesti silloin kun halutaan puolustaa itselleen tai yhteisölle tärkeitä asioita ja arvoja. Puolustamiseen liittyy yleensä jokin uhka.

Viittomakieli kuten muutkin vähemmistökielet kohtaavat vähemmistöasemansa vuoksi lähtökohtaisesti enemmistökieleen verrattuna enemmän uhkia. Tämä asetelma tarjoaa erityisen kiinnostavan ja hedelmällisen maaperän kieli-ideologian tarkastelemiselle.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Viittomakielen lautakunnan pöytäkirjat aineistona

Tutkimukseni aineistona ovat viittomakielen lautakunnan pöytäkirjat, koska lautakunta käsittelee viittomakieleen ja viittomakieliseen yhteisöön liittyviä ajankohtaisia asioita. Suomalaisen viittomakielen lautakunta aloitti toimintansa Kotuksen eli Kotimaisten kielten keskuksen alaisuudessa vuonna 1997. Sen olemassaolosta ja tehtävistä säädellään lainsäädännössä (Laki kotimaisten kielten keskuksesta 2011/ 1403, 4 § kielilautakunnat). Kotuksen tehtävänä on suomen ja ruotsin kielten huollon, neuvonnan, sanakirjatyön sekä näihin liittyvän tutkimuksen lisäksi koordinoida saamen kielten, viittomakielten ja romanikielen huoltoa. Kullakin kieliryhmällä on lisäksi oma kielilautakuntansa, joka kokoontuu käsittelemään vastuullaan olevia kieliä. Vuodesta 2012 kielilautakunnissa toimii enintään kahdeksan jäsentä ja toimintakausi kolmivuotinen. Viittomakielen lautakunnan jäsenet ovat pääosin viittomakielen tutkimuksen ja opetuksen parissa tekemisissä olevia henkilöitä. Ensisijaisesti jäseniksi valitaan äidinkieleltään viittomakielisiä (suomalainen tai suomenruotsalainen viittomakieli). Perustamisen jälkeisinä ensimmäisinä vuosina lautakunnan nimi oli suomalaisen viittomakielen lautakunta, koska tuolloin suomenruotsalaista viittomakieltä pidettiin suomalaisen viittomakielen murteena. Vuodessa 4-6 kertaa kokoontuvan lautakuntaan kuuluu jäsenistön lisäksi molempia viittomakielisiä edustavat sihteeri. (Alanne 2013: 31–32.)

Viittomakielen lautakunnan pöytäkirjat kuuluvat genrenä virallisiin asiakirjoihin viranomaistekstinä. Vaikka viranomaisteksteillä onkin oma tunnistettava tyylinsä, eivät ne suinkaan elä omaa viranomaiselämäänsä tyhjiössä vaan ovat mukana samoissa kielen ja kulttuurin muutoksissa siinä missä muutkin tekstit ja tulevat täten heijastaneeksi muualta tuttuja merkityksiä (Hiidenmaa 2001:35). Genren tunnistaminen auttaa tutkijaa ymmärtämään aineistonsa paremmin. Viranomaisteksteille kuten muillekin hallinnon teksteille on Hiidenmaan (2000) mukaan tyypillistä muun muassa yrityselämän ja talouden tekstien vaikutus esimerkkinä kasvun retoriikka. Tyypillistä on myös poliittinen suostutteluretoriikka,

jossa asioille löydetään positiiviselta kuulostavat nimitykset, vaikka samaa ilmiötä voisi kuvata eri maailmasta katsoen negatiivisempaan sävyyn. (Hiidenmaa 2000: 35-40.). Edellä mainittuja viranomaisteksteille tyypillisiä tyylejä on tunnistettavissa myös tämän tutkimuksen aineistossa.

Viranomaistekstien virallisuus johtuu kielellisistä valinnoista. Hiidenmaa (2000) listaa muun muassa juridiset pronominit, nominilausekkeen määritteisyys ja adjektiivijohdokset kielellisinä keinoina, joilla voidaan luoda teksteihin virallisuuden sävyä. Virallisuuden ja asiantuntijuuden sävyä tuovat hänen mukaansa myös se, että asioista puhutaan ikään kuin ne olisivat kaikille tuttuja. Kyseisellä alkuoletuksella on vaikutusta esimerkiksi siihen, tuodaanko teksteihin informaatiota ja teemoja uutena vai tuttuina. (Hiidenmaa 2000: 42-43.) Lisäksi diskursiivisesta näkökulmasta pöytäkirjat ovat samalla mielenkiintoinen, mutta myös haastava tutkimuskohde. Heikkisen (2000: 110) mukaan virastoissa tehtävässä kielityössä paitsi kirjoitetaan täysin uusia tekstejä, niin paljon myös koostetaan uusia tekstejä vanhoista teksteistä sekä useista diskursseista.

Hiidenmaa (2000: 42) toteaa, ettei teksti ole vain merkityksiä välittävä lopputulos, vaan kieli on itsessään toiminnan areenana ja neuvottelun kohteena. Tämä koskee erityisesti kollektiivisesti laadittavia tekstejä, joiksi pöytäkirjat voidaan lukea. Vaikka pöytäkirjat ovat yhden sihteerin kirjoittamat, niiden sisältö on aina yhteisesti kokouksessa mukana olleiden ihmisten käymien neuvotteluiden lopputulos. Pöytäkirjat ja sen käytänteet tarjoavat mahdollisuuden myös vallankäytölle. Heikkinen (2000: 103) tuo esille pöytäkirjoissakin ominaisen tiedoksi -merkitsemisen käytänteen, mikä todentaa merkitystä siitä, ettei mainituista asioista ole tarkoitus enää päättää vaan päätökset on jo tehty. Vallankäyttö perustuu tässä Heikkisen (mt.) mukaan vallan näkymättömäksi tekemiseen.

Yksi vallan näkymättömäksi tekemisen keino viranomaispuheessa on faktuaalinen kielenkäyttö. Juhila (2016: 145–178) on viranomaispuheita analysoidessaan havainnut viisi erilaista faktuaalistamisstrategiaa, joita ovat itse todettuun vetoava strategia, kvantifioiva strategia, vaihtoehdottomuusstrategia, sosiaaliin normeihin tukeutuva strategia ja asiantuntijuusstrategia. Näillä tavoitellaan monimutkaisten asiantilojen ja tapahtumien, toisin sanoen todellisuuden kuvaamista suoraan ja yksinkertaistaen ilman polemiikkia sisältävää problematisointia.

Viittomakielen lautakunnan pöytäkirjat ovat vapaasti saatavilla Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivuilta

(https://www.kotus.fi/kielitieto/kielipolitiikka/kotimaisten_kielten_keskuksen_kielilautakunta/viittomakielten_lautakunta/poytakirja-arkisto, viitattu 29.4.2019). Pöytäkirjoja on saatavilla vuodesta 1997 vuoteen 2017 asti. Pöytäkirjoja on yhteensä 30 kappaletta ajalta 2004–2014 ja sivuja on yhteensä 163 pois lukien tekstiliitteet. Tämä ajanjakso valikoitui sen vuoksi, että viittomakielinen yhteisö on erityisesti tuona aikana kohdannut yhteiskunnallisia muutoksia ja haasteita esimerkiksi sisäkorvaistutteen tulon myötä. Lisäksi katsoin tutkijana aineistoa olevan tarpeeksi tutkimustehtävän selvittämisen kannalta, minkä vuoksi rajasin aineiston vuoden 2014 pöytäkirjoihin asti.

Olen tulostanut pöytäkirjat itselleni tarkempaa analyysiä ja muistiinpanomerkintöjä varten. Pöytäkirjat ovat nähtävissä myös suomalaisella viittomakielellä. Lautakunnan toiminta on ollut urauurtavaa muun muassa siinä, että viittomakieliset pöytäkirjat ovat ensimmäiset viralliset viittomakieliset asiakirjat Suomessa (Lappi 2000: 73). Valitsin kuitenkin tutkimuksen aineistoksi suomen kieliset pöytäkirjat käytännön vuoksi, sillä suomen kielisestä aineistosta on helpompi erottaa tutkimuksen kannalta merkittävät kohdat ja koota ne yhteen tarkempaa analyysiä varten. Suomenkieliset pöytäkirjat on kirjoittanut kokousten sihteeri.

Tutkimuksessa, jossa aineistonhankintamateriaalina ovat esimerkiksi haastattelu tai havainnointi, anonymiteetin varmistamiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota etenkin vähemmistöryhmiä koskevissa tutkimuksissa. Tähän problematiikkaan olen yliopisto-opintojeni aikana törmännyt ja pohtinut muiden kurssitehtävien yhteydessä. Tämän tutkimuksen aineistona on kaikille saatavilla olevat valmiit ja julkiset asiakirjat. Tällöin anonymiteetin varmistaminen ei nouse yhtä olennaiseksi. Näen etiikan liittyvän tutkimuksessani enemmän omaan sitoumukseni validin tiedon tuottamisessa, mikä käytännössä tarkoittaa tutkimusprosessiin liittyviin hyvän tieteellisen käytännön noudattamista esimerkiksi asianmukaisin lähdeviittein ja menetelmällisten valintojen ja tulkintojen perustelua läpi koko tutkimusprosessin.

4.2 Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä

Tässä luvussa tarkastelen diskurssianalyysin määritelmää ja sen tehtävää tässä tutkimuksessa. Koska tutkimuksessa tutkitaan kielipoliittisia tekstejä, tarjoaa diskurssianalyysi siihen perustellun viitekehyksen ja analyysitavan. Diskurssianalyysi ei ole nimestään huolimatta pelkästään tutkimusmenetelmä, vaan se toimii myös teoreettisena viitekehyksenä, joskin väljänä sellaisena sallien erilaisia tarkastelun painopisteitä ja menetelmällisiä sovelluksia (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016: 25).

Käsitteen väljyyteen vaikuttaa ensinnäkin sen laaja-alaisuus, sillä 1960-70 luvulla alkoi sekä humanistisissa että yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa niin sanottu kielellinen käänne. Kielelliseksi käännteeksi nimetyssä suuntauksessa edellä mainittujen tieteenalojen tutkimuksessa alettiin kiinnittää huomiota kielen ja muiden semioottisten merkkijärjestelmien tärkeään rooliin merkitysten luomisessa. Ennen laadullista tutkimusta painottavaa kielellistä käännettä kokeelliset ja kvantitatiiviset tutkimusotteet olivat suosiossa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 12). Lisäksi diskurssitutkimuksen laaja-alaisuus sallii useita lähtökohtia, joiden painotukset vaihtelevat tutkimuksista riippuen.

Yhteiskuntatieteiden ohella myös kielentutkimuksessa tutkitaan laajasti diskursseja. Kielellisen käänteen myötä kielentutkimuksessa on siirrytty käytänteiden käänteeeseen. Tarkasteltaessa kielikäytänteitä kiinnostus kohdistuu siihen, mitä kielellisillä resursseilla tietyssä ajassa ja paikassa tehdään. Kielellisistä resursseista muodostuu repertuaari, jossa toiset resurssit ovat laajemmin hallittuja kuin toiset. Repertuaareihin lukeutuvat eri kielten lisäksi muut kielelliset resurssit kuten murteet sekä tyyli- ja genreosaaminen. Äidinkieliyys tai uuden puhujan status voivat kategorioina määritellä sen, mitä yksilö repertuaarillaan voi tehdä. (Karjalainen 2015: 49). Hyödynnän ajatusta kielellisistä resursseista myös omassa tutkimuksessani, koska sen avulla voidaan tarkastella muun muassa sitä, mitä kielellä voidaan tehdä ja mitä kieli tekee tietyissä paikoissa, aikoina ja sosiaalisissa ympäristöissä.

Diskurssianalyysi toimii tässä tutkimuksessa sekä laajempänä metodologisena viitekehyksenä että konkreettisella tasolla aineiston analyysimenetelmänä. Metodologisena viitekehyksenä diskurssianalyysin lähtöoletuksena on, että kielen käyttö rakentaa sosiaalista todellisuutta,

mikä liittyy diskurssianalyysin tässä tutkimuksessa myös sosiaalisen konstruktionismin tieteenteoriaan. Sosiaalisen konstruktionismi näkee todellisuuden rakentuvan merkitystulkinnosta ja tulkintasäännöistä, jotka tiedostamattomina auttavat arkielämään orientoitumisessa (Alasuutari 1994: 51). Diskurssianalyysi soveltuu tähän tutkimukseen myös, koska sitä käytetään laajasti sekä kielentutkimuksessa että yhteiskuntatieteissä.

Edellä kuvatussa laaja-alaisuuden vuoksi käsittelen diskurssianalyysin vertauskuvallisesti monihaaraisena puuna. Diskurssianalyysistä on useita eri koulukuntia tai traditioita, muun muassa brittiläinen, ranskalainen ja saksalainen koulukunta, joiden painotuksiin vaikuttavat muun muassa eri analyysitasot, analyysitavat ja kulttuuriset merkitykset. Monitieteisyydestä ja eri painotuksista huolimatta nämä lähestymistavat jakavat yhteisen tieteenfilosofisen viitekehyksen eli sosiaalisen konstruktionismin. Niillä on myös sama tavoite eli pyrkimys selvittää mitä ja miten diskurssi kommunikoi. (Remes 2006: 298–315.)

Toisaalta sosiaalista konstruktionismia on myös kritisoitu sen kaiken kattavuudesta. Esimerkiksi Ian Hacking (2009: 19, 60) pitää puheita sosiaalisesta rakentumisesta muotina ja muotivirtauksen mukana kulkemisena. Heikkoutena hän pitää yhteisten tavoitteiden puuttumisen, koska niin monen tyyppiset analyysit vetoavat sosiaaliseen rakentumiseen (Hacking 2009: 60). Hacking pitää idean ja matriisin käsitteitä sosiaalista rakentumista käyttökelpoisempina käsitteinä. Ideat ja niiden mukaisesti luokittelevat ihmiset, idean sekä ihmisten välinen vuorovaikutus sekä monilukuiset sosiaaliset käytännöt ja instituutiot, jotka tähän vuorovaikutukseen liittyvät järjestyvät matriisiksi sosiaalisessa ympäristössä (Hacking 26, 57).

Kielenkäyttö on diskurssintutkimuksen mielenkiinnon kohteena. Kielenkäytön ei kuitenkaan nähdä tapahtuvan tyhjiössä, vaan se linkittyy aina tiettyyn sosiaaliseen tilanteeseen. Pietikäinen ja Mäntynen (2009: 49) luonnehtivat diskurssin käsitettä kaksoiskierteeksi, jossa kielenkäyttö ja sosiaalinen toiminta ovat erottamattomasti yhteen kietoutuneita, sillä kielenkäyttö riippuu ja vaihtelee eri tilanteiden, tavoitteiden, ajan ja paikan mukaan. Remes (2006: 289) mainitsee vielä sen, että osallistumisellaan ihmiset ja ihmisryhmät tulevat tuottaneeksi omaksumiaan kulttuurisia käytänteitä, mistä johtuen kulttuurit elävät ja muuttuvat.

Kielenkäytön kontekstuaalisuuden lisäksi diskurssissa yhdistyvät limittäin muun muassa puhetapa, vakiintunut merkityksellistämisen tapa, ymmärrys todellisuudesta, tekstiaineisto ja merkityssuhteiden järjestelmä. Lisäksi yhteiskuntatieteissä diskurssianalyysiä on käytetty sekä vuorovaikutustilanteiden että tekstien tutkimisessa. Diskurssin muodostaa myös lausetta suurempi kielenkäytön yksikkö. Toisaalta diskurssin erottaa tekstistä juuri merkityksellistämisen tavat, joita tekstiin liitetään. Myös identiteetti ja valta ovat kiinnostuksen kohteina, kun tutkitaan diskursseja. Sillä ilmentäähän esimerkiksi puhetapa identiteettiä, ja vakiintunut merkityksellistämisen tapa toimii taas väylänä vallankäytölle. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 23, myös Jokinen, Juhila & Suoninen 2016: 75–104, Juhila 2016: 372–377)

Diskurssin ja vallan sekä ideologian välisestä yhteydestä ja näiden suhteiden lähemmästä tarkastelusta on sen sijaan kiinnostunut kriittisen diskurssianalyysin suuntaus. Kriittisen diskurssianalyysin yhtenä tavoitteena on tutkimuksen emansipatorinen vaikutus ja muutoksen aikaansaaminen, millä voimaannutetaan alistettuja ryhmiä. (Fairclough 1992: 12) Tässä tutkimuksessa on kriittinen ja emansipatorinen ote, koska tutkimuksessa käsitellään myös valta- ja ideologiakysymyksiä.

Suoninen (1997: 60-62) sen sijaan valottaa diskurssianalyysin käsitettä neljän peruskäsitteen avulla, joita ovat konstruktivisuuden lisäksi moninaisuus, tilanteisuus ja funktionaalisuus. Näillä on yhtymäkohtia myös Pietikäisen ja Mäntynen (2009) diskurssin kuvauksiin. Nämä käsitteet luovat pohjan diskurssianalyysin lähtökohdille. Edellä mainituista diskurssintutkimuksen lähtökohdista konstruktivisuus perustuu oletukseen sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta kielen käytön välityksellä. Moninaisuuden taustalla on oletus keskenään kilpailevien rinnakkaisten merkityssystemien olemassaolosta. Tilanteisuus sen sijaan liittyy merkityksellisen toiminnan kontekstisidonnaisuuteen. Diskurssintutkimuksen funktionaalisessa lähtökohdassa taas kiinnostus kohdistuu oletukseen kielen käytön seurauksia tuottavaan luonteeseen, eli mitä kielen käyttäjä tulee tehneeksi ja tuottaneeksi tietyllä ilmauksellaan. (Jokinen, Juhila ja Suoninen 2016). Tässä tutkimuksessa painotus on jälkimmäisessä lähtökohdassa, eli funktionaalisuudessa, sillä tutkimuksessa halutaan selvittää millaisia kieli-ideologisia seurauksia viittomakielen lautakunnan pöytäkirjat tulevat tuottaneeksi kielenkäytön välityksellä.

Diskurssia voidaan luonnehtia tavaksi merkityksellistä maailmaa. Tällöin kaikki kielen ja sen puhujien määritelmät ja kuvaukset voidaankin diskurssintutkimuksen näkökulmasta nähdä ideologisina, koska ne osaltaan rakentavat ymmärrystämme kielen luonteesta, alkuperästä ja rajoista sekä oikeuttavat niihin liittyviä käsityksiä tai teorioita (Pietikäinen 2012: 410). Diskurssintutkimuksen näkökulmasta kieli nähdään tilannesidonnaisena, seurauksia tuottavana, käyttäjistään riippuvaisena ja olennaisena osana sosiaalista elämäämme. Tämän vuoksi kieli-ideologiat nähdään vastaavasti tilanteisena, seuraamuksellisena ja muuttuvana diskursiivisena toimintana (Pietikäinen 2012: 414–415). Diskurssin ja kieli-ideologian merkitykset poikkeavat taas siinä, että näen diskurssit Karjalaisen (2012: 71) lailla kieli-ideologioita laajempina käsitteinä.

5 DISKURSSIT VIITTOMAKIELEN LAUTAKUNNAN PÖYTÄKIRJOISSA

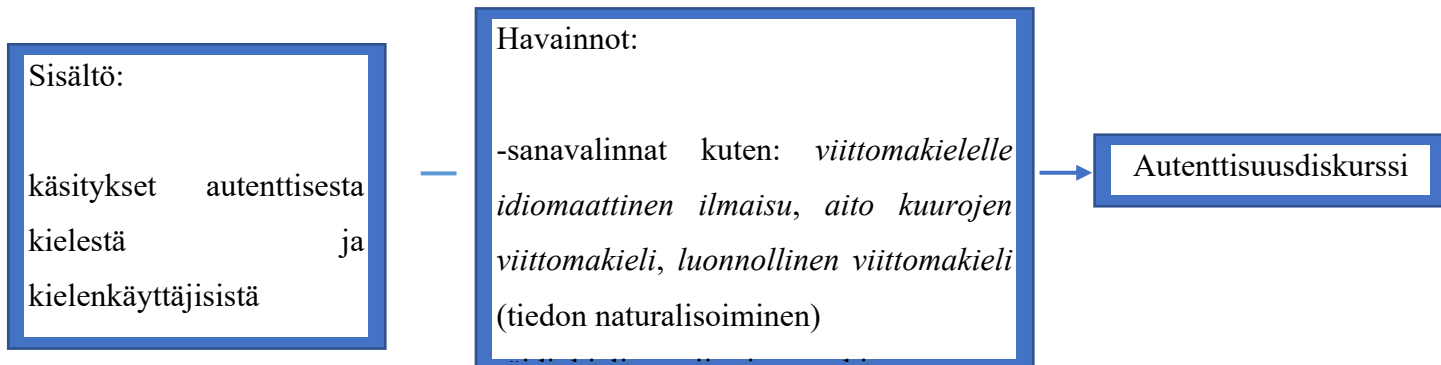
5.1 Aineistosta löytyneet viittomakieliset diskurssit

Tavoitteena oli selvittää, millaisia diskursseja viittomakielen lautakunnan pöytäkirjoista on mahdollista löytää ja millaisia kieli-ideologisia suuntauksia niistä on havaittavissa. Aineistoni analysoinnin aloitin teemoittelemalla pöytäkirjoissa esiintyvää kielenkäyttöä ja sanavalintoja niissä ilmenevien sisältöjen mukaisesti. Näitä sisältöjä olivat esimerkiksi kieleen liittyvät tyylit ja muotoseikat, äidinkielen viittojan merkitys, kielitietous, yhteiskunnalliset sopimukset, kielen omistajuus ja resurssikysymykset.

Seuraavassa vaiheessa ryhdyin rakentamaan mahdollisia diskursseja näistä alustavista analyyseistä. Jäsentelin diskurssit jaotteleamalla aineistosta löytyneet puhutavan yhtäläisyydet neljään eri ryhmään: autenttisuuskurssi, oikeuskurssi, ongelmadiskurssi ja uhkadiskurssi. Tämän jälkeen aloin hahmottaa yläkäsitteitä niissä ilmeneville asioille. Diskurssit muodostuivat näistä yläkäsitteistä. Diskurssien nimeäminen ei ollut jokaisen kohdalla yksinkertaista, ja jouduin miettimään kahden diskurssin kohdalla eri nimitysvaihtoehtojen välillä. Diskurssit ovat myös osittain limittäiset, esimerkiksi kielen omistajuuteen liittyvissä keskusteluissa nousee esiin sekä autenttisuuden, että uhanalaisuuden diskurssit.

Analyysin teko oli varsin dynaaminen prosessi, sillä analyysin edetessä diskurssit, joita olin muodostanut, muuttuivat ja täydentyivät edelleen. Autenttisuuskurssi oli diskursseista ainoa, joka hahmottui kaikkein selkeimmin alusta saakka. Esittelen seuraavaksi esimerkkinä kuvion 1 avulla, miten autenttisuuskurssi rakentui vaihe vaiheelta aineiston pohjalta. Analyysi eteni niin, että ensimmäisenä nimesin teeman sisällön mukaan. Seuraavaksi kokosin aineistosta löytyvät sisältöön liittyvät havainnot tekstin ominaispiirteistä yhteen. Viimeisessä vaiheessa toisessa vaiheessa syntyneet havainnot johtivat lopulta diskurssin muodostumiseen.

KUVIO 1: esimerkki analyysin etenemisestä

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen tarkoituksena oli selvittää, että mitä viittomakielisyyteen löytyviä diskursseja aineistosta löytyi. Aineistosta löytyi yhteensä 68 viittomakielisyyteen liittyvää aineisto-otetta. Pöytäkirja-aineistojen pohjalta on tunnistettu ja nimetty neljä erilaista diskurssia: autenttisuuskurssi, oikeuskurssi, ongelmadiskurssi ja uhkadiskurssi. Kussakin diskurssissa tulee esiin sille tyypilliset kielenkäytön tavat, jotka liitetään viittomakieleen tai sen käyttäjiin. Taulukossa 1 on esitelty kaikki aineistosta löytyneet viittomakieliset diskurssit ja niihin liittyneet aineisto-otteet. Käsittelin viittomakielen lautakunnan pöytäkirjoja 26–55 vuosilta 2004–2014.

Taulukko 1. Aineistosta löytyneet diskurssit viittomakielestä

diskurssit → pöytäkirjan nro ↻	autenttisuus- diskurssi	oikeus- diskurssi	ongelma- diskurssi	uhka- diskurssi
26				
27				
28				
29				
30				
31				
32				
33				
34				
35				
36				
37				
38				
39				
40				
41				
42				
43				
44				
46				
48				
49				
50				
53				
54				
yhteensä	28	20	12	8

Diskurssit esitän taulukossa yleisyytensä mukaan suurimmasta alkaen. Noudatan samaa järjestystä analysoidessani diskursseja tarkemmin seuraavissa alaluvuissa. Aineistosta löysin selvästi eniten autenttisuuteen liittyviä diskursseja, joita oli yhteensä 28. Seuraavaksi yleisin diskurssi oli oikeusdiskurssi, joita oli 20. Ongelmadiskursseja löytyi 12 ja vähiten löytyi uhkadiskursseja, joita oli yhteensä 8. Kuten taulukosta 1 voi huomata, diskursseja löytyy yhä

vähemmän uudemmissa pöytäkirjoissa eikä diskursseja löytynyt lainkaan pöytäkirjoissa 45, 57, 51, 52 ja 55. Tämä johtuu tutkimusaiheeni rajauksesta, sillä rajasin aineistoni koskemaan ainoastaan suomalaiseen viittomakieleen liittyviä havaintoja. Rajauksen ulkopuolelle jäivät keskustelut suomenruotsalaisesta viittomakielestä ja kuurosokeiden käyttämästä taktiiliviittomakielestä. Uudemmissa pöytäkirjoissa käsitellään runsaasti suomenruotsalaiseen viittomakieleen liittyviä asioita ja kysymyksiä. Suomenruotsalaisesta kielestä oli kokouksessa edustus ensimmäistä kertaa pöytäkirjasta 47 lähtien. Aineistosta löytyneitä diskursseja analysoin seuraavissa luvuissa yksityiskohtaisemmin. Tavoitteena on vastata siinä toiseen tutkimuskysymykseen: millä tavoin nämä viittomakieliset diskurssit ovat kieli-ideologisesti motivoituneita.

5.2 Autenttisuuskurssi

Autenttisuuskurssin perustana on käsitys kielen, kielimuotojen tai kielenkäyttäjän jonkinlaisesta alkuperäisyydestä tai essentiaalisesta luonteesta. Diskurssista piirtyy kuva lautakunnan hyvänä pitämästä kielestä esimerkiksi siten, onko käytetty kieli kuurojen itsensä käyttämää viittomakieltä. Seuraavassa aineisto-otteessa lautakunta on keskustellut Yleisradion viittomakielisistä uutisista tehdyn kyselyn tuloksista.

Lisäksi kyselyssä pyydettiin katsojia analysoimaan uutisten viittomakielen tyyliä tarkemmin: Edustiko se heidän mielestään “aitoa kuurojen viittomakieltä”, “kuulevien tai tulkkien viittomakieltä”, vai esim. opetuksessa, taide-esityksissä taikka tiedottamisessa käytettävää kielen rekisteriä (kohta III kysymys 24). Katsojien mielipiteet jakautuivat selkeästi kahtia “aidon kuurojen viittomakielen” ja tiedotuksessa käytettävän rekisterin kesken. (lautakunnan 26. kokous 17.5.2004)

Lautakunnan käsitys autenttisesta kielestä pohjautuu siis mielikuviin ja käsityksiin siitä, millaista on kuurojen käyttämä viittomakieli. Erilaiset rekisterit tai kuulevien tai tulkkien käyttämä viittomakieli eivät sen sijaan ole autenttista kielenkäyttöä. Näin kieli kategorisoidaan tiettyyn ryhmään kuuluvaksi, ja jolloin ryhmän käyttämää kielimuotoa

arvotetaan suhteessa muihin kieltä käyttäviin ryhmiin kuvaamalla kyseistä muotoa aidoksi. Autenttisuus nousee esiin pöytäkirjoista myös tietynlaisten sanavalintojen kautta:

Lautakunnan mielestä polysynteettinen viittoma, joka merkitsee ‘sivua, jonka kautta on pääsy muille sivuille’, on periaatteessa hyvämuodostainen (joko kämmen viittojaan päin tai viittojasta poispäin). Lautakunta haluaa kuitenkin jatkaa keskustelua seuraavassa kokouksessa ja pidättäytyy tässä vaiheessa antamasta varsinaista suositusta portaalin vastineeksi. Lautakunta jatkaa tuolloin keskustelua myös *laajakaistan* vastineista. (lautakunnan 27. kokous 16.8.2004)

Aineistositaatissa on käytetty termiä *hyvämuodostainen*, jolla viitataan siihen, että kyseinen tuotettu viittoma on konventioiden mukainen autenttisuuden näkökulmasta. Vastaavia käsitteitä pöytäkirjoissa oli muun muassa *melko luonnollisen oloinen*. Lautakunnalla on ollut käsitys siitä, millaista on hyvä autenttinen viittomakieli, mutta tietynlaista epävarmuutta käsitteisiin ja niiden oikeaoppiseen tuotukseen on olemassa. Kuvaamalla kielimuotoa luonnollisen oloiseksi, lautakunta tulee käyttäneeksi yksinkertaistavaa naturalisointia. Naturalisaatiolla merkityksiä yksinkertaistetaan liittämällä ne luontoon. Tällöin ne saadaan Jokisen ja Juhilan (2016: 89–90) mukaan näyttämään luonnollisina ja itsestäänselvyyksinä ikään kuin luonto ihmisten sijaan tuottaisi sosiaalisen järjestyksen. Kolmas tapa, jolla autenttisuus tulee ilmi viittomakielen lautakunnan pöytäkirjoissa, on viittomakielen kieliopillisuus:

Lopuksi todettiin, että Sampolan uusi viittoma on joka tapauksessa muodoltaan suomalaisen viittomakielen oikeinmuodostussääntöjen mukainen, ja että aika näyttää, kuinka nimenvaihdos käytännössä onnistuu. (lautakunnan 38. kokous 1.4.2009)

Oikeinmuodostussäännöt viittaavat vahvasti viittomakielen rakenteeseen ja kielioppiin. Sellaiset viittomat, jotka on kieliopillisesti oikein tuotettu, kuuluvat lautakunnan mielestä ovat viittomakielen näkökulmasta autenttisia. Lukijalle välittyy edellä mainituista kuvailuista käsitys tietynlaisesta näkemyksestä hyvästä pidetystä viittomakielestä, jolla on eettinen arvoasetelma. Kyseisen diskurssin kielikäsitteily on peräisin standardi-ideologiasta, jonka mukaan kielellinen ideaali on olemassa, ja johon tietyssä kielenkäyttäjän yhteisössä tulee

pyrkiä (Paffey 2012: 50). Tällöin muodostuu mielikuva ideaalia edustavasta, oikeasta kielimuodosta.

Sitä vastoin viittomakielen autenttisuutta näyttää heikentävän vieraan kielen vaikutus viittomakieleen, koska vieraan kielen ainesta pyritään välttämään tai pääsemään siitä eroon. Viittomakielen suhde puhuttuun kieleen, tässä tapauksessa suomen kieleen ilmenee seuraavissa otteissa:

Lautakunnan mielestä verbin PELATA (SHAKKIA) lisääminen on useimmiten turhaa, sillä kuten JÄÄKIEKKO-viittoma tarkoittaa myös PELATA JÄÄKIEKKOA, JALKAPALLO-viittomaankin sisältyy toiminnallinen merkitys PELATA JALKAPALLOA. Suomen kielen peli, pelata sanojen kaavamainen noudattaminen viittomakielessä vie kielenvastaisuuksiin, sillä ne saavat vastineekseen suuren joukon erilaisia viittomia riippuen mm. siitä, millaisella pelivälineellä ottelua käydään. (lautakunnan 28. kokous 15.11.2004)

Voimakas ilmaisu *vie kielenvastaisuuksiin* ilmaisee sen, että suomen kielen vaikutusta viittomakieleen ei katsota hyvällä. Suomen kielen rakennetta mukailevaa viittoman muotoa pidetään tarpeettomana tai kuten otteessa kuvaillaan, se on *turhaa*. Tämä johtuu siitä, että visuaalis-gesturaalisena kielenä viittomakielessä on mahdollisuus ilmaista samanaikaisesti toimintaa ja/ tai toiminnan tapaa, jonka hyödyntämistä kielenkäytössä lautakunta näyttää suosittavan osana autenttista kielenkäyttötapaa. Toisen kielen vaikutuksen vastustamisen taustalla on kielellisen purismin ajattelutapa, jossa huolena on vieraan kielen ei-toivottu vaikutus omaan kieleen (Leppänen & Pahta 2012: 142–143).

Osa viittomista on myös viittomakieliselle yhteisölle outoja, ehkä vain hyvin pienessä piirissä käytettyjä muotoja. Monille näille käsitteille olisi kuitenkin olemassa myös yleisemmin käytössä olevia viittomavastineita. Eräänä erityisenä kielenhuollollisena ongelmana lautakunta nosti esiin sen, että julkaisussa voidaan tarjota sormiaakkosista motivoitunutta käsimuotoa käyttävää viittomaa monissa sellaisissakin viittomissa, joihin on vakiintunut jokin puhutusta kielestä riippumaton käsimuoto. (lautakunnan 32. kokous 30.11.2006)

Ongelmana pidetään myös sormiaakkosjohdosteista viittomaa, koska se nähdään muotona, jolla on puhutun kielen vaikutus. Viittoma muodostuu viidestä rakenneyksiköstä: käsimuoto,

paikka, liike, orientaatio ja ei-manuaalinen elementti (Jantunen 2003: 28). Yksi viittoma voi vastata puhutun kielen sanaa tai lausetta. Sormiaakkoset taas viittaavat puhuttujen kielten kirjoitusjärjestelmien kirjaimiin (Jantunen 2003: 78). Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö viittomakielessä esiintyisi lainkaan sormiaakkosista motivoituneita viittomia. Suomalaisessa viittomakielessä näitä ovat esimerkiksi viittomat *etiikka* tai *moraali*. Näin sormiaakkosten avulla muodostetaan uusia viittomia, mikä on ominaista niin suomalaiselle kuin muillekin viittomakielille, ja se on lisäksi yksi toisesta kielestä lainaamisen tapa (Jantunen 2003: 78). Sormiaakkosjohdosteinen viittoma nähdään ongelmana vasta, kun viittomalle olisi olemassa vastineita, joissa on jokin muu kuin sormiaakkoskäsimuoto.

Lautakunnan pöytäkirjojen perusteella viittomakieliset kategorisoidaan kielitaustan mukaan. Kielenkäyttäjien ryhmästä äidinkielisillä näyttää olevan erityinen prestiisiasema, mikä tulee useasti esiin aineistossa. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, kun viittomasuosituksiin liittyvissä pohdintoissa lautakunta turvautuu Kuurojen Liitossa työskentelevien kuurojen työntekijöiden mielipiteisiin ja kommentteihin. Osaltaan tämä selittyy luultavasti käytännön syistä, sillä lautakunnan kokoukset pidetään Valkeassa talossa Kuurojen Liiton tiloissa. Äidinkielisiä viittojia pidetään auktoriteetteina myös viittomakielisen tekstin tai viittomiston laatuun liittyvissä kysymyksissä:

(– –) nosti keskusteltavaksi YLEn ja HUMAKin lokakuussa käynnistämän kokeilun Itä-Suomen alueuutisten tulkkauksesta suomalaiselle viittomakielelle. Lautakunta tutustui kokouksessa yhteen YLEn verkkosivuilla julkaistuun tulkattuun uutiseen ja keskusteli kokeilussa noudatettavista käytänteistä. Toimintatavassa todettiin olevan kaksi selvää ongelmaa. Ensinnäkin uutisten viittojina ei käytetä äidinkielisiä, vaan viittomakieltä vieraana kielenä opiskelleita henkilöitä. On tärkeää, että viittomakielisille viitottuina teksteinä tarjotut kielelliset palvelut ovat äidinkielisten tuottamia. Toinen ongelma on tuotetun kielen laatu. Kielenoppijan tuottama kieli poikkeaa rakenteeltaan ja artikuloinniltaan äidinkielisen kielestä. (Lautakunnan 41. kokous 23.11.2010)

Äidinkielisen viittojan merkitys korostuu, kun tarjotaan viittomakielistä palvelua esimerkiksi uutisten muodossa, mutta myös erilaisten virallisten tiedotteiden kautta. Kokeilua, jossa viittomakielen tulkit pääsevät harjoittelemaan kielenkäyttöä alueuutisissa, koetaan ongelmallisena vedoten *tuotetun kielen laatuun*. Toisin kuin kielenoppijan tuottama kieli, äidinkielisen kieltä pidetään autenttisena koska se on rakenteeltaan ja artikuloinniltaan

normien mukaista. Kuten Karjalainen (2015: 71–73) kirjoittaa, monolingvistinen kieli-ideologia ammentaa uskomuksensa siitä, että äidinkielen kielenkäyttäjät on usein pätevin opettamaan kieltä ja heitä pidetään auktoriteetteina kielen standardisaatiota sekä muutosta koskevissa asioissa. Toisaalta äidinkielisillä auktoriteetteina on omat reunaehdot. Pelkkä äidinkieli ei takaa sitä, että henkilöllä olisi varaukseton tietämys kielestään:

Tulevassa sanastohankkeessa syntyvän tietokannan yksi tarkoitus on saattaa uudisviittomistoa laajemmin kieliyhteisön tietoisuuteen. Lautakunta esitti huolestuneisuutensa sen suhteen, mikä tulisi olemaan kielenhuollon asema tässä prosessissa: kuka tai ketkä päättävät, että jokin viittoma on sopiva ja sitä ryhdytään käyttämään? Kaikilla äidinkielisilläkään henkilöillä ei ole yhtäläistä kieli-intuitiota ja tietoutta viittomakielestä.

Eriävänä mielipiteenä esitettiin kuitenkin myös, että viittomisto- ja sanakirjatyön suhteen amatööreilläkin on oikeus tuottaa aineistoa ja tehdä julkaisuja. (Lautakunnan 37. kokous 29.1.2009)

Otteessa esitetään, että äidinkielisellä tulee olla kieli-intuitiota ja tietoutta viittomakielestä, jotta kykenee tarkastelemaan toimintaansa kielenhuollollisesta näkökulmasta. Otteen viimeisen lauseen aloituksesta *eriävänä mielipiteenä* ilmenee kuitenkin se, että lautakunnan kokouksen osallistujienkin kesken on asiassa erimielisyyttä. Sanavalinnalla *amatööreilläkin* viitataan niihin äidinkielisiin, joilla ei välttämättä ole kieli-intuitiota tai viittomakielen tietoutta, mutta joille puolustavassa näkökulmassa halutaan säilyttää toimivalta viittomisto- ja sanakirjatyön osalta.

Autenttisuuskurssi koostuu aineiston pohjalta kolmesta elementistä, joita ovat kielenkäyttäjien kategorisointi, lautakunnan käsitys hyvänä pidettävästä kielimuodosta ja äidinkielen kielenkäyttäjän pitäminen auktoriteettina kieltä koskevissa asioissa. Viittomakielisten vähemmistöaseman kannalta näillä saatetaan pyrkiä turvaamaan kielen pysyvyyttä seuraaville sukupolville. Perinteisesti viittomakieli on siirtynyt sukupolvelta toiselle kuurojen koulujen ja niiden yhteydessä toimivien asuntoloiden kautta, kun vanhemmat oppilaat ja koulun henkilökunta on toiminut kielimallina nuoremmille oppilaille (Salmi & Laakso 2005: 178). Äidinkielen viittojan merkitys korostuu erityisesti viittomakielisessä vähemmistössä, koska suurin osa kuuroina syntyneistä lapsista syntyy

kuuleville vanhemmille. Tällöin lapsen kielenkehityksen kannalta on tärkeää, että lapsi pääsee kontaktiin ja hänen kielellisessä ympäristössään on myös äidinkieleltään viittomakielisiä henkilöitä.

5.3 Oikeusdiskurssi

Oikeusdiskurssin perustana on yhdenvertaisuus muiden valtaväestöön kuuluvien kanssa. Diskurssi ottaa kantaa viittomakielisten henkilöiden yhteiskunnalliseen asemaan. Vähemmistöjen yhteiskunnallista asemaa pyritään vahvistamaan erityisoikeuksien ja erityiskohteluin, joiden tavoitteena on saada vähemmistöt tasa-arvoiseksi muiden ryhmien ja enemmistön kanssa (Daher, Hannikainen & Heikinheimo 2012: 4–6, 18). Oikeusdiskurssi tuo viittomakielisyyttä esiin ominaisuutena, joka ei saa estää ihmisoikeuksien toteutumista yhteiskunnassa. Lautakunta kommentoi YK:n hyväksymää vammaisten oikeuksia koskevan yleissopimusta merkittävänä askeleena kuurojen oikeuksien yhdenvertaisen toteutumisen kannalta:

YK hyväksyi yleiskokouksessaan 13.12.2006 vammaisten oikeuksia koskevan yleissopimuksen. Hyväksyminen on merkittävä askel kuurojen ja muiden vammaisten oikeuksien tasavertaisessa toteutumisessa sekä vammaisuuteen perustuvan syrjinnän ehkäisyssä.

Viittomakielisten kuurojen kielelliset oikeudet huomioidaan erikseen yhteensä viidessä artikkelissa. Niissä määritetään mm. oikeus viittomakieliseen opetukseen, ilmaisunvapauteen, tiedon esteettömään saatavuuteen viittomakielellä, ammattitaitoiseen tulkkaukseen sekä kuurojen kulttuurin, kielellisen identiteetin ja käytön edistämiseen sekä viittomakielten tunnustamiseen. Määritelmäartikkelissa viittomakielet määritellään tasaveroisiksi kieliksi puhuttujen kielten rinnalla. Kielellisten oikeuksien lisäksi suurin osa sopimuksen 50 artiklasta turvaa kaikenikäisten kuurojen oikeuksia laajasti elämän eri osa-alueilla. (Lautakunnan 33. kokous 15.2.2007)

Viittomakielisten dualistinen asema kieli- ja vammaisvähemmistönä tulee hyvin esille tekstiotteessa. Tekstiote avaa lukijalle sen, että vammaisten perusoikeudet on kirjattu

kansainvälisellä tasolla YK:n ihmisoikeuksiin täydentävän sopimuksen avulla. Kansallisella tasolla ensimmäinen askel kohti viittomakielisten kielellisen tasa-arvon saavuttamista tapahtui jo vuonna 1995, kun suomalainen viittomakieli sai oikeudellisen aseman Suomen perustuslaissa (17§ 3. mom). Tekstiotteen toisessa lauseessa tulee ilmi, että kuurot nähdään yhtenä vammaisryhmänä, ja että sopimuksella tähdätään näiden *oikeuksien* toteutumiseen ja *syrjinnän* ehkäisyyn. Toisaalta samassa otteessa tuodaan esiin myös sopimuksessa oleva kielellisten oikeuksien näkökulma, jolloin viittomakielet rinnastetaan *tasaveroisiksi* kieliksi puhuttujen kielten kanssa. Näin ollen kuurot nähdään ja tunnustetaan YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa sekä vammais – että kielivähemmistönä.

Pyrkimykset saada viittomakieli yhdenvertaiseen asemaan puhuttujen kielten kanssa ilmenee myös seuraavassa otteessa. Viittomakieli halutaan saada mukaan erilaisiin yhteiskunnallisiin sopimuksiin ja etujärjestöihin aktiivisen toiminnan ja neuvottelujen tuloksena:

Suomalaisen viittomakielen pääsy mukaan yleiset kielitutkinnot -järjestelmään tarkoittaisi ensi sijaisesti tietenkin sitä, että yksittäiset henkilöt voivat kokeen suorittamalla osoittaa oman kielitaitonsa tason. Toisaalta kun koeaineistoa tutkintojärjestelmää varten laaditaan, tekoprosessin aikana todennäköisesti syntyy myös julkisesti saataville tulevia kuvauksia niistä viittomakielen piirteistä, joiden hallintaa kullakin tasolla vaaditaan. Kokonaisuutena kielitutkintojärjestelmään pääsy siis lisäisi huomattavasti ymmärrystämme viittomakielisen tekstin laadusta. (Lautakunnan 43. kokous 14.9.2011)

Lakisäätteen ja opetushallituksen ylläpitämä yleiset kielitutkinnot ovat aikuisille suunnattuja kielitaitotutkintoja. Tutkinnolla voidaan osoittaa Suomen kansalaisuuden saamiseksi edellytettävää kielitaitoa. Suomen kansalaisuutta hakevan tulee osata suomea, ruotsia, suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakieltä. Tämä on Suomen kansalaisuutta hakevan kuuron maahanmuuttajan kannalta yhdenvertaisuutta edistävää, koska kuuro ei ole välttämättä saanut vammansa vuoksi luku- ja kirjoitustaidon opetusta kotimaassaan. Kuten edellisessä esimerkkiotteessa ilmaistaan, sanaparilla *pääsy mukaan* viitataan pyrkimykseen kohti viittomakielten yhdenvertaista asemaa yhteiskunnassa. Vastaavia ilmauksia löytyy aineistosta useampia.

Kansainvälisten sopimusten lisäksi viittomakielisten oikeudellista asemaa pyritään turvaamaan erinäisten muiden sopimusten ja ohjelmien avulla. Yksi näistä on vuonna 2010 julkaistu Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma, josta myös keskustellaan useissa lautakunnan pöytäkirjoissa ennen ja jälkeen ohjelman valmistumisen:

(– –) esitteli Kuurojen Liiton viittomakielitoimikunnassa valmisteilla olevaa viittomakielisten kielipoliittista ohjelmaa. Hän kertoi, että ohjelmasta ollaan tekemässä työvälinettä ihmisten arkielämässään kohtaamien kielenkäyttöön liittyvien ongelmien ratkomiseen. Lisäksi mm. viranomaiset voivat saada ohjelmasta tietoa viittomakielisten elämästä ja kielellisistä tarpeista. Lautakunnassa tarkasteltiin ohjelman runkoa ja sen pohjalta syntyi paljon kysymyksiä ja vilkasta keskustelua. (Lautakunnan 31. kokous 25.9.2006)

Keskusteltiin juuri julkaistun *Suomen viittomakielten kielipoliittisen ohjelman* käytännön merkityksestä lautakunnan työlle. Todettiin ohjelman olevan hieno tietopaketti viittomakielisten elämästä Suomessa. Se tarjoaa myös kattavan kuvaksen siitä, mitkä ovat keskeisimmät viittomakielisten elämään kytkeytyvät viranomaistahot ja mitä näiden toiminnalta odotetaan, jotta kieliyhteisön hyvinvointi voisi toteutua. (Lautakunnan 41. kokous 23.11.2010)

Edellä esitetyissä aineisto-otteissa kielipoliittista ohjelmaa kutsutaan *työvälineeksi*, jonka toivotaan lisäävän viittomakielisiä työssään kohtaavien viranomaisten tietoisuutta *viittomakielisten elämästä ja kielellisistä tarpeista*. Viranomaisten nähdään edustavan valtaväestöä, jolla ei lähtökohtaisesti ole tietoa viittomakielisten kielellisistä tarpeista. Näin ollen heitä tulee valistaa *tietopakettina* toimivan kielipoliittisen ohjelman avulla. Viittomakielisten hyvinvoinnin toteutuminen nähdään olevan riippuvainen viranomaistahojen toiminnasta. Nikulan (2015: 45) ja Luukkaisen (2008: 201) mukaan kuuroilla on usein huonoja kokemuksia sosiaali- ja terveystalvelujen käyttäjinä, koska nimenomaan asenteet ja ennakkoluulot vaikuttavat palvelutilanteiden sujumiseen. Viittomakielisten asema ei kohene eikä oikeudet automaattisesti toteudu, vaan se edellyttää yhteisöstä ponnistavaa, aktiivista ja poliittista toimintaa yhteiskunnassa.

Myös seuraavassa tekstiotteessa sanaparilla *otettaisiin huomioon* ilmaistaan, että sopimukset ovat neuvottelun varaisia, ja vaativat siksi vähemmistöjen etujärjestöiltä erityistä valvetuneisuutta yhteiskunnallisten muutosten aikaansaamiseksi.

Pohjoismaitten välillä on vuodesta 1981 ollut voimassa Pohjoismainen kielisopimus, joka takaa Pohjoismaiden kansalaisille mahdollisuuden puhua omalla kielellään esim. julkisia sairaalapalveluja käyttäessään tai asioidessaan viranomaisten luona eri Pohjoismaissa. Sopimuksessa halutaan edistää pääkielien (suomi, ruotsi, norja, tanska, islanti) ohella julkisten palveluitten järjestämistä myös muille Pohjoismaissa puhuttaville vähemmistökielille. Viittomakieliä ei sopimuksessa ole erikseen mainittu, ja siksi KPN on esittänyt, että viittomakielisetkin otettaisiin siinä huomioon. (Lautakunnan 28. pöytäkirja 15.11.2004)

Kuurojen Pohjoismainen Neuvosto (KPN) on vuodesta 1907 asti toiminut pohjoismainen yhteistyöelin. Neuvoston tavoitteena on tietoa ja osaamista vaihtamalla edistää viittomakieliä ja kuurojen kulttuuria, ja näin varmistaa kuuroille tasa-arvoiset oikeudet ja mahdollisuudet muiden Pohjoismaiden kansalaisten kanssa. Viittomakielisten huomioiminen Pohjoismaisessa kielisopimuksessa edistäisi tasa-arvoa, koska sopimus *takaa* mahdollisuuden saada omakielistä palvelua käyttäessään julkisia palveluja tai viranomaisasioinnissa Pohjoismaissa.

Julkisten palvelujen saaminen omalla kielellä tai viittomakielen huomioiminen eri instituutioissa ei ole itsestään selvää. Parantaakseen yhteisön jäsentensä yhteiskunnallista asemaa vähemmistöjen etujärjestöt tai toimielimet joutuvat toisinaan kohtaamaan valtaväestön keskuudessa vallitsevaa virheellistä tai vanhentunutta tietoa:

Seminaariin osallistuivat viittomakieltemme edustajina (– –). Mikään Euroopan maa ei ole sisällyttänyt viittomakieltään (tai viittomakieliään) niihin kieliin, joita peruskirja koskee. Seminaarissa kävikin ilmi, että peruskirjaa ja sen käytännön toteutusta monitoroiva, pääasiassa kielitieteilijöistä ja juristeista koostuva asiantuntijakomitea on saanut väärää tietoa viittomakielten kielellisestä statuksesta, ja komitea on tähän asti toiminut tämän tiedon varassa. Todettiin, että nyt on korkea aika ryhtyä toimiin, jotta eri maat voivat sisällyttää myös viittomakielensä sopimuksen piiriin.

Lautakunnan jäsenet (– –) laittavat asiaa vireille Kuurojen Liiton työntekijän roolissaan. (– –) selvittää, millaisen prosessin seurauksena asiantuntijakomitea on aikanaan saanut väärän käsityksen viittomakielten statuksesta luonnollisina kielinä. (– –) ottaa asian esille EUD:n (European Union of the Deaf) seuraavassa kokouksessa ja ehdottaa ryhtymistä toimiin asian korjaamiseksi. (Lautakunnan 46. kokous 25.4.2012)

Tekstiotteessa tuodaan esiin kielitieteilijöistä ja juristeista koostuvan asiantuntijakomitean *väärän tiedon* varaan rakennettu tietämys viittomakielten statuksesta luonnollisina kielinä. Kyseinen asiantuntijakomitea valvoo alueellisia kieliä ja vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan käytännön toteutusta. Vaikka otteessa mainitaan tiedon olevan virheellistä, niin se voi olla myös vanhentunutta. Viittomakielen kielitieteellinen tutkimus alkoi Yhdysvalloissa 1960-luvulla, jolloin William C. Stokoe osoitti viittomakielten olevan puhekieliin verrattavissa olevia itsenäisiä kieliä (Jantunen 2003: 21). Tätä ennen ja vielä sen jälkeen, kun tutkimustietoa on karttunut, vallalla on ollut käsityksiä viittomakielestä eleisiin verrattavissa olevina entiteetteinä tai puhutun kielen apukielenä. Nämä käsitykset ovat Reaganin (2011) mukaan viittomakielisen yhteisön kehittymisen kannalta vahingollisia, koska ne muodostavat ideologisia esteitä, jotka osaltaan jarruttavat viittomakielisten aseman parantumista elämän eri osa-alueilla.

Viittomakielisten oikeuksien toteutumisen esteeksi lautakunta näkee voivan muodostua väärään tietoon pohjautuvat käsitykset viittomakielen asemasta, kuten edellisessä otteessa tulee ilmi. Otteessa olevat lausekkeet ”*nyt on korkea aika ryhtyä toimiin*” ja ”*ehdottaa ryhtymistä toimiin asian korjaamiseksi*” viittaa etujärjestön akuuttiin tarpeeseen toimia muutoksen aikaansaamiseksi. Muutoksen tulee tapahtua, jotta viittomakielet saavat yhtäläisen statuksen puhuttujen kielien kanssa pääsemällä *sopimuksen piiriin*.

Oikeusdiskurssissa esitetään myös, että viittomakielisten kielelliset oikeudet eivät välttämättä toteudu, vaikka viittomakielisille suunnattuja palveluja on tarjolla. Astrénin (2017) mukaan esimerkiksi pelkkä tulkkaus ei myöskään aina riitä useammasta syystä johtuen, mistä on tarkempi selvitys teoriaosassa. Seuraavassa otteessa nostetaan esille laadun merkitys osana kielellisten oikeuksien toteutumista:

Aiheesta käytiin vilkasta keskustelua, ja eräänä keskeisenä teemana nousi esille se, millainen tekijä laatu on kielellisten oikeuksien toteutumisessa. Viitottu teksti *www-* sivulla ja kuuron osallistuminen kokoukseen tulkin kanssa ovat esimerkkejä oikeuksien toteutumisesta. Mutta entäpä, jos viitottu teksti onkin kieliasultaan huono, tai kuuro ja tulkki ymmärtävät toisiaan vain välttävästi? Tällöin kielelliset oikeudet eivät toteudu. Tilastollisesti tilanne näyttää hyvältä: kuuro on saanut tulkkausta, ja *www-*sivuilla tiedotetaan viittomakielellä. Käytännössä kuuro ei voinut aidosti osallistua kokoukseen ja hän tuli väärinymmärretyksi, ja *www-*sivujen asian ymmärtää paremmin suomen- tai ruotsinkielisestä tekstistä kuin huonosti viitotulta

videolta. Kielellistä laatua käsittelevä ohjeistus voi toimia yhtenä työkaluna, kun tarkastellaan kielellisten oikeuksien toteutumiskriteerejä. (Lautakunnan 42. kokous 25.3.2011)

Kielellisten oikeuksien toteutumisesta mainitaan otteessa esimerkkeinä internetsivulla oleva viitottu teksti ja yhteiskunnan kustantama tulkkipalvelu. Lautakunnan huolena on kuitenkin viitotun tekstin laatu tai viittomakielen tulkin riittävän kielitaidon puute, mitkä heikentävät kielellisten oikeuksien toteutumista. Myös ongelmat tulkkien saatavuudesta on tullut esiin aineistossa. Esimerkit ovat hyvin arkipäiväisiä kuurojen elämässä ja yleisiä puheenaiheita kuurojen keskinäisissä keskusteluissa. Lautakunta asettaa tavoitteekseen *kielellistä laatua käsittelevän ohjeistuksen* laatimisen, jolla se pyrkii normatiivisesti edistämään kielellisten oikeuksien toteutumista.

Oikeusdiskurssissa korostuu viittomakielen tunnustamisen ja kielellisten oikeuksien toteutumisen turvaaminen kansainvälisin sopimuksin ja erilaisin poliittisin ohjelmin valtiotasolla. Tämä vaatii aktiivista poliittista toimintaa lautakunnan jäseniltä tämän tutkimuksen kontekstissa. Otaksuttavasti viittomakielen marginaalisesta asemasta johtuen kieleen liitetään edelleen virheellisiä käsityksiä kielen statuksesta luonnollisena kielenä. Tällöin väärinkäsitysten selvittely ja tiedon korjaaminen edellyttää valveutuneisuutta ja aktiivista toimintaa. Vähemmistöasemansa vuoksi neuvottelut viittomakielen lisäämisestä erilaisten sopimusten piiriin ovat tärkeitä, jotta saadaan kielellisten oikeuksien kautta turvattua viittomakielisten ihmisoikeudet. Oikeusdiskurssissa puhe viittomakielestä piirtyy samankaltaisena kuin Ruizin (1984) esittämässä kieli oikeutena- määritelmässä, jossa yhteisön kieli nähdään muun muassa lakisääteisenä oikeutena sekä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden perusteena ja perustavanlaatuisena ihmisoikeutena.

5.4 Ongelmadiskurssi

Ongelmadiskurssissa korostuu viittomakielen vähemmistöasemasta johtuvat haasteet ja puutteet esimerkiksi tutkimustiedosta ja resursseista. Puutteet ilmenevät teksteissä seuraavilla tavoilla.

Sisäkorvaistutteen saaneiden kuurojen lasten tilanteeseen liittyvän kannanoton laatiminen on ollut esillä lautakunnassa jo vuosia. Asia on kuitenkin ollut ongelmallinen mm. siitä syystä, ettei istutteen saaneiden lasten tilanteesta ole ollut saatavilla kuin hajanaista tietoa, ja varsinaista tutkimustietoa ei juuri lainkaan. Tilanne on ollut samankaltainen myös muissa maissa. (Lautakunnan 44. kokous 30.11.2011)

Otteessa tulee esille tutkimustiedon merkitys siinä, kun järjestötasolla asiantuntijan näkökulmasta joudutaan tekemään lausuntoja ja kannanottoja. Kun riittävää tutkimustietoa ei ole, ongelmaksi muodostuu asian jääminen pöydälle, kun kannanottoa tukevaa tieteellistä näyttöä ei ole lainkaan tai tarpeeksi. Sisäkorvaistutteen saaneiden kuurojen lasten tilanteesta halutaan kuitenkin kantaa huolta, koska kannanoton laatiminen kyseisestä aiheesta on ollut lautakunnassa esillä *jo vuosia*.

Tutkimustiedon puutteen lisäksi ongelmadiskurssia sävyttävät muut haasteet kuten resurssipula pätevistä opettajista ja puute oppimateriaaleista:

Uuden opetussuunnitelman mukaisen opetuksen järjestäminen viittomakielisille ei ole ongelmatonta, sillä pätevien viittomakielen opettajien löytäminen on vaikeaa eikä viittomakielen äidinkielenä opettamiseen tarkoitettua oppimateriaalia ole lainkaan. Tilanne on siis varsin kestävä ja ei voi kuin toivoa, että uuden opetussuunnitelman valmistuminen luo lisäpainetta opetushallituksen ja -ministeriön suuntaan, jotta ne ryhtyisivät rahoittamaan oppimateriaalituotantoa. (Lautakunnan 35. kokous 4.9.2007)

Otteessa tulee hyvin esille, miten vähemmistöjen asema on riippuvainen valtion osallisuudesta. Ilman erillistä tukea ja rahallisia resursseja on hankalaa saada samat perusedellytykset opetussuunnitelman mukaisen opetuksen toteuttamiselle verrattuna enemmistökieliin. Daher ja muut (2012: 18–19) mainitsevat vähemmistökielen opetukseen liittyvien asioiden olevan yksi erityistoimenpiteistä, jolla valtio voi turvata kansalaisten yhdenvertaisuuden toteutumisen.

Taloudellisen tuen lisäksi aineistossa tulee pari kertaa esiin ongelmadiskursseina yksittäisten henkilöiden asenteisiin liittyvät esteet. Vähemmistöihin liittyy usein ennakkoluuloja ja tietämättömyyttä. Viittomakielen aseman parantamiseen tähtäävät toimenpiteet voivat pysähtyä päättävissä elimissä toimivien henkilöiden asenteisiin.

(– –) kertoi, että Viittomakielisen kirjaston toiminnalle ei ole myönnetty tänä vuonna rahoitusta. Asia ei edennyt odotetulla tavalla, koska opetusministeriön henkilöstössä on tapahtunut muutoksia. Kuurojen Liitto jatkaa asian edistämistä muun muassa vieraillemalla kulttuuriministerin luona ja tapaamalla joitakin eduskunnan valiokuntien jäseniä. (Lautakunnan 35. kokous 4.9.2007)

Otteessa viitataan oikeusministeriön henkilöstössä tapahtuvaan muutokseen, minkä seurauksena rahoituksen saaminen on loppunut. Vähemmistöjen asema ei ole yhtä stabiili enemmistöön verrattuna, jolloin erilaisen toiminnan jatkuvuus on riippuvaisia rahoituksista, jotka ovat usein määräaikaisia. Tämä johtuu siitä, että toisin kuin erityisoikeudet, erityiskohtelut on tarkoitettu väliaikaiseksi auttamaan vähemmistö tasa-arvoiseksi enemmistön kanssa (Daher, Hannikainen & Heikinheimo 2012: 4–6, 18).

Ongelmadiskurssia vahvistetaan erityisesti negaatioiden kautta kuten *ettei – – ole ollut (saatavilla), (varsinaista tutkimustietoa) ei juuri lainkaan, ei ole ongelmatonta, eikä – – (oppimateriaalia) ole lainkaan, ei ole (myönnetty) ja ei edennyt*. Kahdessa edellä esitetyissä esimerkeissä kieltoverbiä vahvistetaan edelleen adverbillä *lainkaan* ikään kuin vakuuttamaan ongelman todellista luonnetta. Negaatioiden lisäksi teksteissä ilmenee kielteisiä sanavalintoja: *ongelmallinen, ei ole ongelmatonta, on vaikeaa ja kestämätön*. Ongelmadiskurssin tekstiotteista välittyy tutkimustiedon ja resurssien merkitys vähemmistökielen asemassa olevalle viittomakielelle. Ilman tarvittavia resursseja, työkaluja ja tukitoimenpiteitä viittomakielen ja viittomakielisten aseman parantaminen hankaloituu tai on jopa mahdotonta.

Ongelmadiskurssi koostuu puutteita ja esteitä korostavista puhetavoista. Parantaakseen asemaansa ja kehittääkseen kieltään ja kulttuuriaan viittomakielet tarvitsevat valtion tukea esimerkiksi oppimateriaaleihin ja tutkimushankkeisiin. Toisaalta hankesuunnitelmat ja rahoitukset voivat kaatua ennakkoluuloihin perustuviin asenteisiin, jolloin viittomakielet ovat vähemmistöasemansa vuoksi haavoittuvaisia olosuhteiden muutoksille.

5.5 Uhkadiskurssi

Uhkadiskurssin kautta korostuu muun muassa viittomakielen uhanalaisuus ja kielenkäyttäjien määrän väheneminen sekä muut näihin liittyvät haasteet. Kielen määrittelyyn liittyy myös ideologisia uskomuksia ja näkemyksiä. Ideologinen näkemys tulee esiin, kun kieli nimetään esimerkiksi pieneksi ja uhanalaiseksi, jolloin kieli ikään kuin personoidaan eläväksi organismiksi (Halonen 2012). Tällöin kieli ymmärretään biologisena yksikkönä, joka tarvitsee suojelua niin muutoksilta kuin mahdolliselta kuolemaltakin uhanalaisten eläin- ja kasvilajien lailla (Skutnabb-Kangas 2000).

Teema "kenellä on oikeus käsitellä suomalaisen ja suomenruotsalaisen viittomakielen aineistoja" herätti keskustelua. Lautakunnassa ymmärrettiin kyllä muun muassa miksi Vian Termipankin käyttöoikeudet ovat rajattuja, mutta siitä huolimatta on tunteita herättävä ajatus, että minun kieltäni tallennetaan suljettuun järjestelmään, jonne minulla ei ole pääsyä ja jonka olemassaolosta ei suurimmalla osalla kieliyhteisöä ole mitään tietoa.

Niin ikään lautakunnassa ymmärretään, että sanastohankkeen myötä syntyvää viittomapankkia tarvitaan. Koska suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli kuitenkin ovat pieniä ja uhattuja kieliä, niiden käyttäjät voivat kokea loukkaavana sen, että ei-äidinkieliset kielenoppijat luovat heidän kielestään tietokantaa. (Lautakunnan 37. kokous 29.1.2009)

Tekstiotteessa käsitellään kielen omistajuuteen liittyviä kysymyksiä. Viittomakielet määritellään *pieniksi* ja *uhatuiksi* kieliksi. Kokonsa ja uhanalaisuutensa vuoksi ei-äidinkielisten kielenoppijoiden luomaa tietokantaa viittomakielestä pidetään paheksuttavana vetoamalla siihen, että viittomakieliset voivat kokea tietokannan ylläpitämistä *loukkaavana*. Aiheen affektiivisuutta korostetaan myös toteamalla ajatuksen olevan *tunteita herättävä*. Viittomakielen nähdään kuuluvan kieliyhteisölle eli viittomakielisille, mikä tulee esiin persoonapronominin genetiivimuodon kautta: *minun kieltäni*. Kielenoppijoiden ylläpitämää tietokantaa nähdään uhkana, koska viittomakielisillä ei ole vapaata pääsyä järjestelmään. Tilanteen uhkakuvaa vahvistetaan lisäämällä vielä sen, että *suurimmalla osalla kieliyhteisöä ei ole mitään tietoa* tietokannan *olemassaolosta*.

Kielen omistajuuden lisäksi uhkadiskurssi näkyy huolena kielenkäyttäjien lukumäärän mahdollisena vähenemisenä. Kuurojen määrä on vähentynyt lääketieteen kehittymisen myötä. Useammille kuurona syntyneille lapsille on leikattu sisäkorvaistute 1990-luvun lopulta lähtien (Nikula 2015: 12). Sisäkorvaistute mahdollistaa puheen kuulemisen, minkä seurauksena puhuttu kieli on syrjäyttänyt viittomakielen kuuron lapsen pääasiallisena kommunikaatiokielenä. Aineistossa käsitellään aihetta muutaman kerran:

(– –) nosti esille kysymyksen: millaisessa asemassa viittomakielen käyttö on tällä hetkellä kuurojen kouluissa?

Kuurojen kouluissa viittomakielisten oppilaiden määrä on dramaattisesti vähentynyt, kun viimeiset ikäluokat, joilla ei ole sisäkorvaistutetta, ovat päättäneet koulunsa. Suomessa lähes kaikille kuuroille lapsille operoidaan nykyään sisäkorvaistute. Heidän viittomakielen taitonsa vaihtelee paljon, ja osa ei osaa sitä juuri lainkaan. Tämä johtuu pääasiassa siitä, että KELAn näille lapsille tarjoamassa kuntoutuksessa ei tähdätä viittomakielen omaksumiseen ja lapsen kaksikieliseksi kasvamiseen, vaan jos viittomakieltä tai tukiviittomia käytetään lapsen kanssa, tämä nähdään väliaikaisena kommunikaatoratkaisuna, josta lapsi kasvaessaan pääsee eroon. Suurin osa istutteen saaneista lapsista on integroitu lähikouluun, ja äidinkieleltään viittomakielisiä, kuurojen koulua käyviä lapsia on enää hyvin vähän. Nämä viittomakieltä äidinkielenään käyttävät lapset eivät tällä hetkellä saa aidosti viittomakielistä opetusta, sillä opetusjärjestelyt ovat kovin kirjavat.

Todettiin, että asia on monitahoinen ja sellaisena kuuluu enemmän Kuurojen Liiton toimialaan. Lautakunta kuitenkin seuraa tilannetta ja mahdollisesti laatii asiaan liittyvän kannanoton. (Lautakunnan 43. kokous 14.9.2011)

Uhkadiskurssi aktivoituu tekstiotteessa useassa kohtaa. Oteessa esimerkiksi esitetään selvä yhteys viittomakielisten oppilaiden määrän vähenemisen ja sisäkorvaistutteen tulon välille. Tilanteen vaikutuksen kohtalokkuutta viittomakielisen yhteisön määrään tehostetaan adverbillä *dramaattisesti vähentynyt*. Kieliyhteisön tulevaisuuden kannata vaarana nähdään myös viittomakielen kielitaidon vaihtelevuus tai täysi kielitaidottomuus sisäkorvaistutteen saaneiden lasten joukossa. Oteessa myös tulee esiin vastakkainasettelulla viittomakielen merkitys sisäkorvaistutteen saaneiden lasten elämässä. Sen sijaan että lapsen viittomakielisyyttä tuetaan kielen omaksumisen ja kaksikielisyyden kautta, viittomakielestä on tullut kommunikatiivinen väliaikaisratkaisu, josta sittemmin lapsen kasvaessa *päästään*

eroon. Huolta herättää myös niiden määrältään vähäisten kuurojen koulua käyvien äidinkieleltään viittomakielisten lasten asema, sillä opetusjärjestelyiden kirjavuudesta johtuen he eivät saa enää *aidosti* viittomakielistä opetusta.

Kuurojen koulut ovat olleet perinteisesti se paikka, jossa kuuro lapsi omaksuu viittomakielen. Vain pieni osa kuuroista omaksuu viittomakielen vanhemmiltaan, koska suurin osa, yli 90 % kuuroista syntyy viittomakieltä taitamattomille kuuleville vanhemmille (Tapio & Takkinen 2012: 287). Sisäkorvaistutteen tulon seurauksena suurin osa sisäkorvaistutteen saaneista lapsista on integroitu lähikouluun. Tämä nähdään uhkana viittomakielen asemalle kuurojen lasten elämässä:

Keskeisimpänä puheenaiheena kongressissa oli viittomakielen asema kuurojen nuorimman sukupolven elämässä: kehittyneissä maissa suurin osa kuuroista lapsista saa sisäkorvaistutteen, ja istutteesen liittyvässä kuntoutuksessa asenne viittomakieltä kohtaan on usein torjuvaa, jopa kielteistä. Viittomakieli ei enää siirrykään entiseen tapaan seuraavalle sukupolvelle ja viittomakielistä opetusta antaneita kouluja suljetaan, kun istutteen saaneet lapset integroidaan tavallisiin kuulevien kouluihin. Kuurojen maailmanliitolta myös toivottiin tehokkaampia toimia tilanteen parantamiseksi. (Lautakunnan 44. kokous 30.11.2011)

Sen lisäksi, että sisäkorvaistutteen saaneita lapsia integroidaan normaalikouluihin, lautakunnan keskustelua kirjanneen pöytäkirjan mukaan istutteesen liittyvässä kuntoutuksessa asenne viittomakieltä kohtaan on *torjuvaa* ja jopa *kielteistä*. Negatiiviset asenteet viittomakieltä kohtaan nähdään uhkana viittomakielen olemassaololle ja tulevaisuudelle, ja otteessa toivotaankin Kuurojen maailmanliiton puuttumista kehittyneissä maissa vallitsevaan viittomakielen aseman kannalta epäedulliseen tilanteeseen.

Uhkadiskurssissa toistuvat puheet viittomakielen uhanalaisuudesta, kielenkäyttäjien määrän vähenemisestä ja sisäkorvaistutteen tulon myötä kuurona syntyneiden lasten vaihtelevasta kielitaidosta. Uhkadiskurssissa aktivoituu myös kielen omistajuuteen liittyvät sensitiivisenä koetut kysymykset siitä kuka tai ketkä saavat esimerkiksi tallentaa viittomakieltä tietokantoihin ja onko viittomakielisillä itsellään pääsy niihin. Huoli viittomakielen katoamisesta tai kieleen liittyvän kontrollin menettämisestä ovat uhkadiskurssin taustalla, ja sillä luodaan kuvaa suojelua tarvitsevasta vähemmistökielestä.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Olen tarkastellut tutkimuksessani sitä, millaisia viittomakieltä koskevia diskursseja esiintyy viittomakielen lautakunnan käsitellessä viittomakielisten asemaa. Muodostin aineistosta neljä diskurssia, joita ovat autenttisuus-, oikeus-, ongelma- ja uhkadiskurssit. Diskurssien jako toisiinsa ei ole täysin kategorinen, vaan joissakin kohdin diskurssit esiintyivät osittain limittäin. Näiden diskurssien suhde toisiinsa on osittain myös vastakkaiset: ongelma- ja uhkadiskursseissa korostuvat viittomakielen ja sitä käyttävien henkilöiden asemaan liittyvät tulevaisuuden näkymät ongelmiseen ja haasteiseen. Sen sijaan autenttisuus- ja oikeusdiskurssit pyrkivät vastapuheen kautta puolustamaan ja vahvistamaan viittomakielisten oikeuksia ja yhteiskunnallista tasa-arvoa.

Autenttisuusdiskurssi piti sisällään jonkin verran ristiriitaisuuksia äidinkielen viittojan positioon liittyen. Äidinkielen viittoja nähtiin auktoriteettina, jolla on natiivin kielenkäyttäjän kielitaidon lisäksi kielitietoutta ja kieli-intutitiota, joihin vedotaan perusteluna tieteellisen tiedon puuttuessa eri valintojen ja päätösten yhteydessä. Ajatus äidinkielen puhujan täydellisestä kielitaidosta on kansallisvaltioiden syntymisen aikaan alkunsa saanut myytti, joka on jäänyt elämään maallikoiden näkemyksiin kielestä (Karjalainen 2015: 54). Toisaalta kontekstista riippuen äidinkielen viittojan kielitietoutta myös kyseenalaistettiin aineistossa. Tämä tukee kriittisen sosiolingvistisen nykytutkimuksen näkemystä, jonka mukaan kielitaito ei voi koskaan olla täydellinen kaikkien resurssien suhteen (Karjalainen 2015: 54). Juuri ideat resursseista ja repertuaareista kumoavat ajatuksen täydellisestä kielitaidosta, sillä repertuaarin riittävyys vaihtelee tilanteisesti. Esimerkiksi uutistyylinen viittomakieli on erilainen resurssi kuin kavereiden kesken viitottaessa.

Kieli itsessään muuttuu ajan ja kielenkäyttäjien mukana. Alanteen (2013: 34) mukaan lautakunta on antanut yhä vähemmän viittomakohtaisia suosituksia ja keskittynyt enemmän kielipoliittisiin ja yhteiskunnallisiin keskusteluihin sekä kielenkäytön laatuun. Saman suuntainen havainto on havaittavissa tässä tutkimuksessa, sillä painopiste on siirtynyt hieman autenttisuusdiskurssista kohti oikeusdiskurssia. Kielenkäytön normittaminen on yhä hankalampaa kielenkäyttäjryhmän moninaistuessa eikä yksittäisten viittomien suosittaminen

nähdä relevanttina isommassa kuvassa osana viittomakielen aseman turvaamista yhteiskunnassa.

Kieli-ideologia äidinkielen viittojan merkityksestä kytkeytyy myös kielen omistajuuden kysymyksen kautta. Äidinkielen viittojan autenttisuutta pohdittaessa esiin tulee kysymys, kuka ylipäättänsä on viittomakielinen. Luukkaisen (2008) esittämän niin sanotun vanhentuneen vastakertomuksen diskursseissa viittomakieli kytketään kuurouteen, joten määritelmä viittomakielisyydestä on näin ollen yksinkertaisempaa. Nykyään viittomakielinen -termi on korvannut enenevässä määrin kuuro -termiä. Samalla halutaan ilmentää myös muiden kuin kuurojen käyttävän viittomakieltä esimerkiksi kuurojen vanhempien kuulevat lapset, muut sukulaiset, naapurit ja viittomakieltä työssään käyttävät.

Sekä niin sanotusti laajennettu käsite viittomakielisistä, että Luukkaisen (2008) esittämä pluralistinen kertomus osaltaan hämärtävät samalla kysymystä viittomakielen omistajuudesta, sillä kuulon aste ei enää riitä määrittämään kielen omistajuutta. Vähemmistökieli koetaan kuitenkin vahvasti yhteisölle itselleen kuuluvaksi siltä osin, että päättävältä kieltä koskevissa asioissa on erityisesti äidinkielisillä kielenkäyttäjillä. Tämä tulee esiin paitsi aineiston esimerkin valossa myös keskustelua herättäneestä tapauksesta, jossa suomalainen vaatetusalan yhtiö käytti kuosissaan viittomakielen sormiaakkosia. Tapauksesta käytiin vilkas keskustelu Facebookissa vuonna 2016 esimerkiksi siitä, olisiko kyseisen vaatetusalan firman pitänyt tehdä yhteistyötä viittomakielisten kanssa ja missä menee vähemmistökielen resurssien hyödyntämisen ja markkinatalouden hyväksikäytön raja (Koivisto & Toura-Jensen 2016, blogikirjoitus).

Tutkimukseni tulokset tukevat aikaisempia viittomakielisten asemaan ja siihen liittyviin asenteisiin koskevia tutkimustuloksia. Vaikka viittomakielisten asema on monella tavoin parantunut lainsäädännön ja palveluiden saatavuuden kautta, puutteita on käytännön tasolla ja palveluiden laadussa. Kieli-ideologia ilmentyy myös tässä valta- ja vähemmistökielen tai kielenkäyttäjien välisessä alistussuhteessa. Vaikka kieli on laissa suojattu, niin sillä on usein samalla kuitenkin rajalliset resurssit lainsäädännön toimeenpanemiseksi käytännössä (Haualand & Holmström 2019: 4). Kuten Astrén (2017: 58) toteaa palveluista puhuttaessa, niistä päättävät tahot huomioivat yleensä ensisijaisesti taloudelliset aspektit, jossa vähemmistön tarpeet ja toiveet eivät aina toteudu.

Tarkastellessa tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä voidaan nostaa tiettyjä asioita keskusteltavaksi. Analyysiteon alkuvaiheissa pohdin useasti ovatko tekemäni ratkaisut ja tulkinnat oikeita. Epävarmuuteni hälveni sitä mukaa kun aloin luottaa paitsi tutkijan vapauteen niin myös vastuuseen perustelemalla tekemiäni valintoja. Hyväksyin sen tosiasian, että toinen tutkija saattaisi saada samasta aineistosta toisenlaisia tuloksia käyttäessään samoja analyysimenetelmiä. Koen positioni viittomakielisen yhteisön jäsenenä olevan tutkimuksen kannalta sekä vahvuus että heikkous. Vahvuutena näen sen, että kykenin tunnistamaan yhteisössä vallitsevia ja yhteisesti jaetuttuja arvoja sekä ilmiöitä. Toisaalta läheltä katsottuna näiden tulkitseminen objektiivisesti ei välttämättä onnistu pyrkimyksestäni huolimatta yhtä hyvin kuin, jos tutkimusta tarkastelisi yhteisön ulkopuolelta tuleva tutkija.

Tämä tutkimus antaa mahdollisuuksia myös jatkotutkimukselle. Tutkimuksen laajuuden vuoksi tässä tutkimuksessa rajasin aineistosta ainoastaan suomalaisen viittomakieleen liittyvät keskustelut. Jatkotutkimuksen kannalta olisi kiinnostavaa tarkastella myös sitä, millaisia diskursseja suomenruotsalaisesta viittomakielestä käydään ja miten nämä suhteutuvat suomalaisesta viittomakielestä käytäviin diskursseihin. Lisäksi olisi kiinnostavaa selvittää sosiaalityöntekijöiden valmiudet kohdata työssään viittomakielisiä asiakkaina tai kollegoina. Valtaväestön ja viranomaisten asenteet nähdään yhtenä suurimpana ongelmana viittomakielisten aseman parantamisessa, mikä tuli esille myös tässä tutkimuksessa ongelma- ja uhkadiskurssien muodossa. Kuten Tarvainen ja Väisänen (2017) peräänkuuluttavat, sosiaalityö tulisi vahvistaa enemmän sosiaalista näkökulmaa vammaisuuden tulkinnassa perinteisesti vallalla olevan lääketieteellisen näkemyksen sijaan. Jatkossa sosiaalityön tutkimuksissa olisi suotavaa käyttää enemmän sosiaalista näkökulmaa, jotta ihmisoikeudet ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus toteutuisivat entistä paremmin.

LÄHTEET

- Alanne, K. (2013). Viittomakielen lautakunnan tehtävät ja rooli kuurojen viittomakielityön ammattilaisten näkökulmasta. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä.
- Alasuutari, P. (1994). Laadullinen tutkimus (2. uud. p.). Tampere: Vastapaino.
- Allardt, E. & Starck, C. (1981). Vähemmistö, kieli ja yhteiskunta: Suomenruotsalaiset vertailevasta näkökulmasta. Juva: WSOY.
- Astrén, M. (2017). Palveluohjausta viittomakieliselle vähemmistölle: kuurojen asiakkaiden kokemuksia viittomakielisestä palveluohjauksesta. Pro gradu -tutkielma. Tampere.
- Bauman, H. L., & Murray, J. J. (2014). *Deaf Gain: An Introduction*. Teoksessa Bauman, H. L., & Murray, J. J. (toim.) *Deaf gain: Raising the stakes for human diversity*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 15–42.
- Branson, J. & Miller, D. (2002). *Damned for their difference: The cultural construction of deaf people as disabled : a sociological history*. Washington, D.C.: Gallaudet University Press.
- Coupland, N. (2003). Sociolinguistic authenticities. *Journal of Sociolinguistics*, 7 (3): 417-431.
- Daher, O., Hannikainen, L. & Heikinheimo, K. (2012). Suomen kansalliset vähemmistöt: Kulttuurien ja kielten rikkautta (2. uud. p.). [Keuruu]: Vähemmistöoikeuksien ryhmän Suomen jaosto Suomen rauhanpuolustaja
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.
- Hacking, I. (2009). Mitä sosiaalinen konstruktionismi on? Tampere: Vastapaino.
- Halonen, M. (2012). Rikkinäisiä ja likaisia: Kieli-ideologiset prosessit kielentutkimuksen diskursseissa. *Virittäjä*, 116(3). 443–462.
- Hauland, H., & Holmström, I. (2019). When language recognition and language shaming go hand in hand—sign language ideologies in Sweden and Norway. *Deafness & Education International*, 1-17.
- Hiidenmaa, P. (2000). Poimintoja virkakielen rekisteristä. Teoksessa Heikkinen, V., Hiidenmaa, P. & Tiililä, U. *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus. 35–62.
- Heikkinen, V. (2000). Tekstuaalinen pirunnyrkki. Teoksessa Heikkinen, V., Hiidenmaa, P. & Tiililä, U. *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus. 63–115.
- Irvine, J. (1989). When Talk Isn't Cheap: Language and Political Economy. *American Ethnologist*, 16(2), 248-267. Retrieved from <http://www.jstor.org.ezproxy.jyu.fi/stable/645001>
- Jaworski, Adam & Piller, Ingrid. *Linguascaping in Switzerland: Language Ideologies in tourism*. Teoksessa M. A. Locher, J. Strässler (toim.) *Standards and norms in the English language*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter. 2008.
- Jantunen, T. (2003). *Johdatus suomalaisen viittomakielen rakenteeseen*. *Puhe ja kieli*, 23:1. 43–60.
- Jantunen, T. (2003). *Johdatus suomalaisen viittomakielen rakenteeseen*. Helsinki: Finn Lectura.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (2016). *Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (1999). *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, K. (2016). Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K. &

- Suoninen, E. (2016). *Diskurssianalyysi: Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino. 369–407.
- Jokinen, M. (2000). Kuurojen oma maailma – Kuurous kielenä ja kulttuurina. Anja Malm (toim.) *Viittomakieliset Suomessa*. Helsinki: Finn Lectura. 79–101.
- Järvensivu, L. (2014). Saamelaissoiaalityötä paikantamassa diskurssianalyysin keinoin. Pro gradu. Lapin yliopisto.
- Karjalainen, A. (2012). Liikkuva ja muuttuva suomi: Diskursiivis-etnografinen tutkimus amerikansuomalaisten kielielämäkerroista. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Karjalainen, R. (2015). Saamen kielet pääomana monikielisellä Skábmagovat-elokuvafestivaalilla. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- King, K., Fogle, L., Logan-Terry, A. (2008). Family language policy. *Language and linguistics compass* 2 (5), 907–922.
- Krausneker, V. (2015). Ideologies and attitudes toward sign languages: An approximation. *Sign Language Studies*, 15(4), 411–431.
- Kroskrity, P. V. (2009). Language renewal as sites of language ideological struggle: The need for “ideological clarification.”. Jon Reyhner & Louise Lockard (toim.) *Indigenous language revitalization: encouragement, guidance & lessons learned*, Flagstaff, AZ: Northern Arizona University. 71–83.
- Könkkölä, K. (2009). Pieni jälkikirjoitus. Teoksessa Glover, J. & Heikkilä, T. *Lapsia valitessa: Geenit, vammaisuus ja suunnittelu*. Helsinki: Like: Into. 131–135.
- Laihonen, P. (2009). Language ideologies in the Romanian Banat: Analysis of interviews and academic writings among the Hungarians and Germans. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Laki Kotimaisten kielten keskukselta 1403/2011. – <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20111403>. 30.4.2019
- Lappi, P. (2000). Viittomakielen lainsäädännöllinen asema. Teoksessa Malm, A. (toim.) *Viittomakieliset Suomessa*. Helsinki: Finn Lectura. 71–77.
- Leppänen, S. & Pahta, P. (2012). Finnish Culture and Language Endangered — Language Ideological Debates on English in the Finnish Press from 1995 to 2007. Teoksessa Blommaert, Jan & Leppänen, Sirpa & Pahta, Päivi & Räisänen, Tiina (toim), *Dangerous multilingualism: northern perspectives on order, purity and normality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 142–175.
- Liikamaa, A. (2012). Kuuro – vammainen? Teoksessa Tiina, O. & Pölkki, H. *Näkökulmia vammaisuuteen*. Helsinki: Vammaisfoorumi. 75–83.
- Lonka, E., & Hasan, M. (2006). Sisäkorvaistutetta käyttävien lasten kommunikaatio-, koulu- ja päivähoitotilanne Suomessa. Teoksessa *Eeva Lehto, Marja Hasan, Ritva Parkas (Toim.). Satakieliseminaari 2006*. Helsinki: Satakieliohjelma, 2006: 73–79.
- Luukkainen, M. (2008). Viitotut elämät: Kuurojen nuorten aikuisten kokemuksia viittomakielisestä elämästä Suomessa. Helsinki: Kuurojen palvelusäätiö.
- Martikainen, L., & Rainò, P. (2014). Sisäkorvaistutetta käyttävien lasten ja nuorten kuntoutus- ja tulkkauspalvelujen toteutuminen ja tarve tulevaisuudessa. *Sosiaali- ja terveysturvan selosteita* 89/2014.
- Mäntynen, A., Halonen, M., Pietikäinen, S., Solin, A. (2012). Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. *Kotikielen Seura. Virittäjä*, 116 (3) s. 325–348.
- Nikula, K. (2015). Lapsen hyvää edistämässä: Syntymäkuurojen lasten sisäkorvaistutetehtokäytännön sosiaalieettistä tarkastelua. Helsinki: University of Helsinki.
- Nuolijärvi, P. (2017). Kielipolitiikan analyysia viittomakielten näkökulmasta. *Virittäjä*, 121(4). 600–606.
- Nurmi, T. (1998). *Uusi suomen kielen sanakirja*. Jyväskylä: Gummerus.

- Rainò, P. (2012). Sisäkorvaistutteen saaneiden kuurojen lasten ja nuorten kielivalinnoista ja tulkkauspalvelujen tarpeesta. Sarja F. Katsauksia ja aineistoja 7. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Helsinki.
- Reagan, T. (2011). Ideological barriers to American Sign Language: Unpacking linguistic resistance. *Sign Language Studies*, 11(4), 606-636.
- Remes, L. (2006). Diskurssianalyysin perusteet. Teoksessa J. Metsämuuronen (toim.) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Jyväskylä: Gummerus, 288–374.
- Ruiz, R. (1984). Orientations in language planning. *NABE journal*, 8(2), 15–34.
- Paffey, D. (2012). *Language ideologies and the globalization of standard Spanish*. London; New York: Bloomsbury Academic.
- Pietikäinen, S. (2012). Kieli-ideologiat arjessa. Neksusanalyysi monikielisen inarinsaamenpuhujan kielielämäkerrasta. *Kotikielen Seura. Virittäjä*, 116 (3) s. 410–440.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. (2009). Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Salmi, E. (2008). Kielelliset käänneet kuurojen opetuksessa. –Kivirauma, J. (2008). Muuttuvat marginaalit: Näkökulmia vammaistutkimukseen. Helsinki: Kehitysvammaliitto
- Salmi, E. & Laakso, M. (2005). Maahan lämpimään: Suomen viittomakielisten historia. Helsinki: Kuurojen liitto.
- Silverstein, M. (1979). Language structure and linguistic ideology. Teoksessa P. Clyne, W. Hanks & C. Hofbauer (toim.). *The elements: A parasession on linguistic units and levels*. Chicago: Chicago Linguistic Society. 193-247.
- Skutnabb-Kangas, T. (2000). Linguistic genocide in education – or worldwide diversity and human rights? Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Skutnabb-Kangas, T., Kangas, I. & Kangas, K. (1988). Vähemmistö, kieli ja rasismi. Hki: Gaudeamus.
- Suomen perustuslaki 731/1999. – <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>. 30.4.2019.
- Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma 2010: Kuurojen liitto ry:n julkaisuja 60, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 258. Vantaa: Multiprint.
- Suoninen, E. (1997). Miten tutkia moniäänistä ihmistä? Diskurssianalyttisen tutkimusotteen kehittelyä. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Tapio, E. & Takkinen, R. (2012). When one of your languages is not recognized as a language all. – Teoksessa Blommaert, Jan & Leppänen, Sirpa & Pahta, Päivi & Räisänen, Tiina (toim), *Dangerous multilingualism: northern perspectives on order, purity and normality* s. 284–308 Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Tarvainen, M & Väisänen, R. (2017). Kansainvälinen vammaispolitiikka suomalaisen vammaissosiaalityön kehyksenä. Teoksessa Jäppinen, M., Metteri, A., Ranta-Tyrkkö, S. & Rauhala, P. (toim.). *Kansainvälinen sosiaalityö: Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja* (2. painos.). Kuopio: Unipress.
- Vehmas, S. (2005). Vammaisuus: Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Helsinki: Gaudeamus.
- Wallvik, B. (2001). Viitotulla tiellä. Helsinki: Finn Lectura.
- Woolard, K. A. (1998). Teoksessa Schieffelin, B. B., Woolard, K. A. & Kroskrity, P. V., *Language ideologies: Practice and theory*. New York: Oxford University Press.

Internet lähteet:

Viittomakielilain voimaantulo. Kuurojen Liitto ry. –

<https://www.kuurojenliitto.fi/fi/artikkelit/viittomakielilaki-astui-voimaan>. 11.9.2019.

Suomen perustuslaki 731/1999. – <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> .

30.4.2019.

Viittomakielilaki 259/2015. – <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150359> .

16.7.2019.

Kuurot YK:n vammaissopimuksessa -opas. 2018. Kuurojen liitto ry. –

http://aineisto.viittomakielinenkirjasto.fi/crpd/pdf/kuurot_ykn_vammaissopimuksessa_final.pdf. 11.9.2019.

Koivisto, M. & Toura-Jensen, O., 2016. Blogikirjoitus. –

<https://www.facebook.com/majja.koivisto/posts/10153899853277513>. 21.6.2019